ئایا ئەحمەدی خانی فەیلەسوف و بیریار بووە؟
پێداچوونەوەی بۆچوونەکانی دکتۆر عیزەدین

لە نێوەندی ڕۆشنبیری ئێمەدا لەبەر لاوازی عەقڵی ڕەخنەیی و نەبوونی ڕەخنەگری خاوەن ئامرازی ڕەخنەیی و ڕۆشنبیری ڕەخنەیی بەرفراوان و لە هەمان کاتدا نەوێران بۆ قسەکردن لەسەر زۆر ڕاو بۆچوون لە ڕابردوودا چەندین بەرهەم و نووسینی ئێمە کە شایانی قسە لەسەر کردن بوون بەبێئەوەی شتێکی ئەوتۆیان لەسەر گوترابێت تێپەڕبوون، یان ئەگەر قسەشیان لەسەر کرابێت لە دوو بۆچوونی سادە زیاتر نەبووە، ئەویش یان پەسەند کردن و پیاهەڵدانێکی تەواو بووە یان ڕەتکردنەوەیەکی بێ بنەما. هەردوو هەڵوێستەکەش لە دەرەوەی بنەماکانی ڕەخنە بوون، بەڵکو یان لەسەر بنەمای هاو ئایدیۆلۆژیایی نووسەر و ڕەخنەگر بووە کە ئەمەیان پەسەندکردنی لێکەوتۆتەوە، یان لەسەر بنەمای جیاوازی ئایدیۆلۆژی نووسەر و ڕەخنەگرەکە بووە کە ئەمەشیان ڕەتکردنەوەی لێکەوتۆتەوە.

هەندێ پایەی کۆمەڵایەتی و سیاسیش وایان کردووە کە هەندێ نووسەر لە سەرووی ڕەخنەوە دابنرێن و کەس بۆی نەبێت لێیان بدوێت ئەمەش جۆرێك لە (تەوتەمیەتی) لە ڕۆشنبیری کوردیدا دروستکردووە، کە بێگومان ئەوەش یەکێکە لە ڕووە لاوازەکانی ڕۆشنبیری کوردی و هاوشێوەی عەقڵی خێڵایەتیە کە چۆن لە پێکهاتەی خێڵدا سەرخێڵ یان ئاغاو بەگ و شێخ پیرۆزن و کەس بۆی نیە ڕەخنەیان لێبگرێت، بە هەمان شێوە هەندێ لە نووسەرانی کوردیش لە ڕابردوودا ئەو پلەوپایەیان وەرگرتووە و قسەکردن لەبارەی بەرهەمەکانیانەوە بە قەدەغە و مەرام دانراوە. دیارە ئەم حاڵەتەش بە قازانجی ڕۆشنبیری کوردی نیە چونکە لە لایەك کوشتنی عەقڵی ڕەخنەییە، لە لایەکی تر سەپاندنی چەندین ڕاوبۆچوونە کە دەشێ بنەمای زانستیان لاوازبێت و لەگەڵ ئەوەشدا وەکو تێکستی پیرۆز وەربگیرێن.

لێرەدا من دەگەڕێمەوە بۆ ئاخاوتن کردن لەسەر دوو بۆچوون لە کتێبی (ئەحمەدی خانی.. شاعیر و بیریار و فەیلەسوف و متەسەوف) لە نووسینی بەڕێز دکتۆر عیزەدین

مستەفا کە لە ساڵی ١٩٧٩دا لە چاپخانەی الحوادث لە بەغدا چاپکراوە. دیارە هیچ کام لە ئێمە نکوڵی شوێنی دکتۆر عیزەدین ناکات لە ڕۆشنبیری کوردیدا، بەڵام ئەمەش بەو مانایە نیە کە سەرجەم بۆچوونەکانی سەد دەرسەد دروستن و شایانی هیچ پێداچوونەوەیەك نین، بە تایبەتی ئەو بۆچوونانەی لەم کتێبەو لە کتێبی "ڕیالیزم لە ئەدەبی کوردی"دا خستونیەتیە ڕوو. ئامانجی من لێرەدا دروستکردنی جۆرێك لە ئاخاوتنە بە مەبەستی دروستکردنی ئەو پرسیارەی ئایا دەشێ کورد لە نیوەی دووەمی سەدەی حەڤدەدا خاوەنی فیکر و فەلسەفە بووبێت؟ ئایا نەك لەو مێژووەدا بەڵکو تاکو ئێستاش ئێمە بیریارو فەیلەسوفمان هەیە؟ ئەگەر هەمانە کوانێ فیکر و فەلسەفەکەمان؟ کوانێ بەرهەمی فیکر و فەلسەفەی ئەو بیریار و فەیلەسوفانە؟ ئایا کاتێ نووسەرێکی ئێمە کۆمەڵێ شتی پێشتر گوتراو لە شیعر یان چیرۆك یان وتارەکانیدا دووبارە بکاتەوە دەبێت بە بیریار یان فەیلەسوف؟

ئەو دوو بۆچوونەی دەمەوێت لێرەدا لێی بدوێم ئەوەیە: ئایا ئەحمەدی خانی بیریار بووە؟ ئایا ئەحمەدی خانی فەیلەسوف بووە؟ لە پەراوێزی گەڕان لە دوای وەڵامی ئەم دوو پرسیارەدا هەوڵدەدەم قسە لەسەر شوێنی ئەحمەد خانی لە مەسەلەی نەتەوایەتیشدا بکەم، بەڵام لە وتارێکی تردا.

بیریار بە کەسێك دەوترێت کە فیکری بەرهەم هێنابێت، یان بەشدارییەکی ئاشکرای هەبێت لە بەرهەم هێنانی فیکردا. گرنگ نیە ئەو فیکرە چییە و تا چەندێ لە خزمەتی مرۆڤایەتیدایە. هەریەکە لە ئەفلاتۆن و ئەرستۆ وەکو دوو بیریار و دوو فەیلەسوف شوێنی دیاریان هەیە لە بەرهەم هێنانی فیکر و فەلسەفەی یۆنانیدا کە ئەو فیکرەیە بە پایەیەکی بەهێزی فیکری ڕۆژئاوا دادەنرێت نەك تەنیا لە مێژووی کۆندا بەڵکو بۆ ئێستاش. هەریەکە لە بیریاران و فەیلەسوفانی دنیا ڕوانینی تایبەتی خۆیان هەیە بۆ گەردوون و بوون و ژیان و پەیوەندی نێوان مرۆڤ و سروشت و پێداویستییەکانی ژیانی مرۆڤ لە غەریزە و حەز و ئارەزوو، ویستە مادی و مەعنەوییەکان.. هەروەك ڕوانین بۆ کۆمەڵایەتی بوونی مرۆڤ و پێکهاتەی خێزان و بەرهەم هێنانی دەسەڵات و سەرجەم دامەزراوە کۆمەڵایەتیەکان و پێداویستی ئازادی و

دیموکراتی و دیوالیزمەکان لە گەردووونداو هێزە جوڵێنەرەکانی ژیانی تاك و کۆمەڵ و.. جێگای دیاریان گرتووە لە پانتایی فیکر و فەلسەفەدا. هەر فەیلەسوف و بیریارێکیش لە ڕوانگەی تایبەت بە خۆیەوە سەرنجی ئەو لایەنانەی داوەو بەشداری کردووە لە بەرهەم هێنانی فیکردا سەبارەت بە بوار یان دیاردەیەکی تایبەتی و ڕستەی فیکری خۆیی ناساندووە کە بە ناوی ئەوەوە جێگیر بووە.

گرفتی توێژەری کورد تا ئاستێکی دیار ئەوەیە کە پێش ئەوەی پێناسەی هەبێت بۆ دیاردەیەك یان تەنانەت زاراوەیەك قسەی لە بارەوە دەکات ئەوەش بەرەو کاری سەرپێیی و هەڵەی دەبات. دکتۆر عیزەدین لە ئەحمەدی خانیدا تووشی هەمان حاڵەت بووە. بەبێ ئەوەی پێناسەی زاراوەکانی کردبێت خانی کردووە بە بیریار و فەیلەسوف. ئەمەش ئەو پرسیارەمان لادروست دەکات دەبێ دکتۆر چ پێناسەیەکی بۆ بیریار یان فەیلەسوف هەبێت؟ بێگومان دەشێ دارشتنی جیاواز هەبێت لە ناساندنی ئەو دوو زاراوەیەدا. بەڵام دەبێ ئەو ڕاستییە بزانین کە بەبێ بوونی هەندێ بنەمای تایبەت ناکرێت کەسێ بە بیریار یان فەیلەسوف دابنرێت.

لە فەرهەنگی زاراوەکانی فەلسەفەو فەرهەنگی (Longman)دا وشەی فەیلەسوف بەم جۆرە پێناسەکراوە: فەیلەسوف ئەو کەسەیە کە توێژینەوەی بیروباوەڕێك دەکات و پەرەی پێدەدات کە ئەو بیروڕایە دەربارەی سروشت و مانای بوون و حەقیقەتە بۆ نموونە باش و خراپ و.. تاد. هەروەها فەیلەسوف کەسێکە بە قوڵی بیر لە دنیا و ژیان و شتەکانی تر دەکاتەوە[١] لە هەمان شوێندا هاتووە: بیریار کەسێکە کە بە ناوبانگە بۆ کاری گرنگی لەسەر بابەتی زانست یان فەلسەفە[٢] فەلسەفەش بریتییە لە توێژینەوەی سروشت و مانای بوون و حەقیقەت و یەکێکە لە سیستەمەکانی فیکر[٣].

ئەفلاتۆنیش دەڵێت: فەلسەفە بریتی لە زانینی حەقیقەت بە شێوەیەکی ڕەها[٤]. فەلسەفە مەعریفەیەکی وردی تایبەتە لە بارەی شتێکی دیاریکراوەوە[٥]. دەتوانین چەندین وتەی تر بهێنینەوە کە بە جۆرێك لە جۆرەکان پێناسەی فیکر و فەلسەفە دەکەن. بە گوێرەی مرۆڤ بۆچوونی لەو جۆرە هەیە کە مرۆڤ بە خۆڕسکی ئەفریدەیەکی بیرکەرەوەیە. بەڵام سنووری ئەو بیرکردنەوەیە دیاریکراوەو تەنیا تاکە

کەسە دەگمەنەکان لەو سنوورە ئاساییەی بیرکردنەوە دەرچوون و توانیویانە بەشدارییان هەبێت لە بەرهەم هێنانی فیکر و فەلسەفەدا.

لە مێژووی ئەدەبی جیهانیدا لەسەر بنەمای جیهانبینی فیکری و فەلسەفی لە دەقە ئەدەبیەکانیاندا هیچ کەس نەبووە بە بیریار و فەیلەسوف بۆ نموونە هیچ کەس بە شکسپیر نالێت بیریار یان فەیلەسوف لە کاتێکدا دەیان ڕوانینی فەلسەفی کردۆتە جیهانبینی دەقەکانی بۆ نموونە لە دەقی هاملێت دا ڕستەی ١١ ببیت یان نەبیت ئەوەیە پرسیارەکە[٦]. ئەم ڕستەیە ڕوانینێکی قوڵی فەلسەفی لە پشتییەوە وەستاوە، بەلام نەبۆتە ڕستەیەکی فەلسەفی بۆ شکسپیر، یان لە پای ئەم ڕستەیە شکسپیر بە فەیلەسوف یان بیریار ناونابرێت، هەر لێرەوە دەتوانین ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە دەشێ هەندێ ڕستەی ئەوتۆ لە مەم و زینی ئەحمەد خانیدا بدۆزینەوە کە جۆرێك لە فیکر یان تێڕامانی فیکری یان فەلسەفی هەڵبگرن بەلام ئەو جۆرە ڕستانە هەرچۆن شکسپیر و دانتی و موتەنەبی.. یان نەکردووە بە بیریارو فەیلەسوف. بە هەمان شێوە ئەحمەدی خانیش ناکەن بە بیریار و فەیلەسوف.

بیریاران و فەیلەسوفان ڕستەی دیاریکراوی خۆیان هەیە کە ئەو ڕستانەش لە شێوەیەکی سیستاماتیکانەدا و لە ئەنجامی گەڕان بە دوای حەقیقەتی ڕەهاو ماناکانی بوون دا بەرجەستە کراون. کاتێ دەربڕینی "من بیردەکەمەوە کەواتە هەم" دەبیسین. تێدەگەین چ مانایەکی قوڵ سەبارەت بە کەینونەی منی بیرکەرەوە پێویستە هەتا بیگەیەنێتە ئاستی بوون. فەلسەفەی نیتشە لەسەر چەمکی هێز و سوپەرمان بنیادنراوە کە ئەوەش چەمکێکی هێندە مەودا فراوان و قوڵە دەیان گفتوگۆی جدی لە فیکری هاوچەرخدا دروستکردووە و هەندێ پێیان وایە ئەم چەمکە فەلسەفیە بەرهەم هێنانی فاشیزمی ئەڵمانی و سیستەمی پیاوی باڵا یان سەرکردەی تەنیایە. گەوهەری فیکری مارکس بریتییە لە ڕۆڵی ئابووری و ململانێی چینایەتی وەکو بزوێنەری مێژوو. ئەبیقۆر وەکو یەکەم بیریاری وجودیەت ڕستە سەرەکیەکەی ئەوەیە کە دەڵێت: باشتر وابوو هەر نەبووینایە. ئیبن ڕوشدی بیریاری عەرەب دەڵێت: گەردوون نەمرە و خواوەند پەیوەندی بە ڕێکخستنی یاساکانی گەردوونەوە هەیە، دەتوانین بۆ هەر بیریار

و فەیلەسوفێکی ئەم دنیایە بە ڕستەیەك یان چەند ڕستەیەك فیکری ئەو یان بەشداری ئەو لە بەرهەمهێنانی فیکردا باس بکەین. بەڵام ئایا ئەو ڕستە فیکرییەی کە ئەحمەدی خانی بەرهەمی هێناوە چیەو کامەیە؟

مەبەستمان لەم پرسیارە کەمکردنەوەی ئاستی دیاری خانی نیە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا، بەڵکو دەمانەوێت بڵێین کارێکی دروست نیە بەبێ بنەمای زانستی و بەبێ بەڵگە و لێکدانەوەی وردو سەلمێنەر شاعیران و نووسەران و کەسانی دیاری نەتەوەکەمان باربکەین لە کۆمەڵە شتێکی ئەوتۆ کە ئەو کەسانە خۆیان پەیوەندییان بەو شتانەوە نەبووە و نیە. دکتۆر عیزەدین خانی دەکات بە فەیلەسوف و بیریار. یەکێکی تر دەیکات بە ڕابەری فیکری نەتەوەیی کوردی، یەکێ دێت مەولانا خالید دەکات بە ڕابەری بزوتنەوەی کوردایەتی، یەکێکی تر دێت مەولەوی دەکات بە داهێنەری ڕۆمانسیەت و دەیخاتە پێش قۆناغی ڕۆمانسیەتی ئەدەبی ئینگلیزییەوە.. ئەم بە زۆر داتاشین و دروستکردنانە نەك هیچ خزمەتێکی کەلتووری کوردی ناکات بەڵکو لە بارێکی تردا زیانێکی گەورەشی لێدەدات، چونکە چەندین نەوە ئەو ڕاوبۆچوونە بێ بنەمایانە کوێرانە وەردەگرن و دەیڵێنەوە کە لە ڕاستیدا بوونیان نیە.

ئەگەر خانی فەیلەسوف و بیریار بووایە، دەبوا ئێستا دەقە فەلسەفی و فیکرییەکانی ئەومان لەبەردەستدا بووایە و بەناوی فیکر و فەلسەفەی خانییەوە یان کوردییەوە ناو برایە، هەرچۆن دەگوترێت فەلسەفەی هیگڵ یان فەلسەفەی ئەڵمانی، یان فیکری فەڕەنسی یان فیکر و فەلسەفەی فۆکۆ، دورەیدا، هابرماس، گادامێر و.. تاد.

دکتۆر عیزەدین جەخت لەسەر فەیلەسوفی و بیریاری ئەحمەدی خانی دەکات و بە ڕستەیەکیش لەوە نادوێت کە فیکری ئەحمەدی خانی یان فەلسەفەکەی چیە؟ لە توێژینەوەی زانستیدا ناکرێت بەبێ بەڵگەی سەلمێنەر ناو یان خاسێت بدرێتە پاڵ کەسێك یان دیاردەیەك. دکتۆر دەڵێت: خانی فەلسەفەیەکی تەواو پێشکەش دەکات کە دەشێ بە تەسەوری فەلسەفی لای خانی ناوبرێت[٧]. با بپرسین ئەو فەلسەفە تەواوە چیە؟ ئەنجا ناکۆکیەك هەیە لە نێوان تەسەوری فەلسەفی و فەلسەفەی تەواودا. تەسەوری فەلسەفی بە واتا هێشتا لە سنووری تەسەوردا ماوەتەوە و نەگەیشتۆتە

حاڵەتی ئەبستراکت یان تەواو یان ڕەها، کەواتە ئەگەر خانی فەلسەفەیەکی تەواو پێشکەش بکات ئیتر تەسەوری فەلسەفی هیچ مانایەکی نیە، ئەگەر خانی تەسەوری فەلسەفی هەبێت مەرج نیە بتوانێت فەلسەفەیەکی تەواو پێشکەش بکات و بە فەیلەسوف ناوببرێت.

ئەگەر دکتۆر لەسەر بنەمای ئەو ململانێیەی کە لە گرێچنی مەم و زیندا هەیە پێی وابێت ئەوە ململانێی نێوان دژەکانەو بزوێنەر و دروستکەری جوڵەیەو ئەوەش بە گەوهەری فیکر و فەلسەفەی خانی بزانێت، ئەوا ئەو بۆچوونە زۆر کۆنترە لەوەی کە لە داهێنانی خانی بێت. ئەفلاتۆن پێی وایە پەیوەندی و ناکۆکی نێوان دژەکان هۆکاری جوڵەن لە گەردوون دا، ئەرستۆ کاردانەوە بە دژی کار دادەنێت و پەیوەندی و ناکۆکی نێوانیشیان ئەو جوڵەیە بەرهەم دێنێت کە بنەمای بنیادنانی گرێچنی نێوانیشیان ئەو جوڵەیە بەرهەم دێنێت کە بنەمای بنیادنانی گرێچنی ئەرستۆیییە کە هەمان ڕوانین لای ئەرستۆ گواستراوەتەوە نێو جوڵەی کۆمەڵایەتی و دەرکەوتن و پەرەسەندنی شارستانێتەکان و گەیشتنیان بە لوتکە و لە ئەنجامی ناکۆکی نێوان ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی خودی ئەو شارستانێتانەدا، قۆناغی بەرەو پیربوون و داڕمان دەست پێدەکات و لە ئاکامدا ئەو شارستانێتەی لە قۆناغێکدا لە بەرزترین لوتکەی پەرەسەندندایە، لە قۆناغێکی تردا دیار نامێنێت، ئەرستۆ ئەمە لەگەڵ سووڕی ژیانی زیندەوەران دا هاوشێوە دەکات و سەرجەم هۆیەکانی پەرەسەندن و گەیشتن بە لوتکە و پاشان بەرەو پیری چوون و لەناوچوونیشی دەگێڕێتەوە بۆ ناکۆکی و پەیوەندی ناوکۆیی توخمە پێکهێنەرەکانی ئەو پێکهاتانە خۆیان.

شانۆگەرییە تراژیدییەکانی شکسپیر لەسەر بنەمای جۆرێك لە گرێچن بنیادنراون کە دژایەتی و ناکۆکی نێوان کەسێتەکان دەیانبات بەرێوەو جوڵەیان پێدەدات. بە چەندین نموونەی تر دەتوانین باسی ململانێ و دژایەتی و پەیوەندی نێوان ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی هەر پێکهاتەیەك بکەین لەم گەردوونەدا کە ئەو دژایەتی و پەیوەندییە دروستکەری جوڵەن و لە پێش ئەحمەدی خانیش دا باسکراون. هارمۆنیای گەردوون لە بنەڕەتدا لەسەر ناکۆکی و پەیوەندی ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی دروستبووە.

دکتۆر دەڵێت: خانی وەکو بیریارێك گرنگترین شتێ کە دەیبینێ بوونی دژەکان و یەکێتی ئەم دژانەیە[٨]. ئێمە لەوە دواین کە ئەم بۆچوونە لە داهێنانی خانی نیە، دکتۆر ڕاستەوخۆ ویستوویەتی ئەوەی لە مارکسیزم و لینینیزمەوە وەریگرتووە بەسەر ئەحمەدی خانیدا بسەپێنێت و ئەمە زیاتر دووبارەکردنەوەی ئەو قسەیەی لینینە کە دەڵێت: گەشەکردن بریتییە لە ململانێی دژەکان. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە دکتۆر پێوەرێکی ئامادەی هێناوە و دەیەوێت دەقێکی کوردی پێ بپێوێت کە مەرج نیە ئەو بنەمایانەی لە پێوەرە ئامادەکەدا هەن لەناو دەقەکەدا بوونیان هەبێت، ئەم کارەش بە پێچەوانەی بنەماکانی ڕەخنەی ئەدەبیەوەیە، چونکە کاری ڕەخنەگر ئیشکردنە لەناو دەقدا، نەك هێنانی پێوانە ئامادەکانی دەرەوەی دەق بۆ ئەوەی دەقەکە بە وان بپێورێت. بێگومان ئەم بۆچوونەی دکتۆر عیزەدین و زۆرێك لە ئەکادیمیەکانی کورد کە خەریکی ئەدەبن دەبێ پێداچوونەوەی بۆ بکرێت و ئەو ڕاستییە جێگیر بکرێت کە خوێندنەوەی دەق لەناو خودی دەقەکەوە دەست پێدەکات، نەك دەقێکی نیوەی دووەمی سەدەی حەڤدە بە پێوەرێکی ئایدیۆلۆژی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەو نیوەی یەکەمی سەدەی بیست بخوێندرێتەوە. ئەو پێوەرەی دکتۆر بۆ خوێندنەوەی مەم و زینی خانی بەکاری هێناوە لە پشتیەوە ستراتیژی ڕازیکردنی هەڵگرانی ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم- لینینیزم وەستاوە، کە بە داخەوە ئەو ئایدیۆلۆژیایە هەرچۆن لە ئەنجامی بە هەڵە وەرگرتنی و کارپێکردنی زیانی گەورەی لە بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردی داوە، چەندین ڕای بێ بنەمای بە زۆر بەسەر ئەدەب و ڕۆشنبیریی کوردیدا سەپاندووە و زۆربەی کات ڕۆڵی پۆلیسی ڕۆشنبیریی بینووە بۆ ڕێگاگرتن لە بیرکردنەوەی ئازادی لای ئەدیب و ڕۆشنبیری کورد و هەرکەس بەپێی ئەو پێوەرە نەینووسیبێت و بەو ئاراستەیە بیری نەکردبێتەوە بە کۆنەپەرست و دژی پێشکەوتن دراوەتە قەڵەم. لە ئاکامی ئەوەشدا بەشێکی زۆری بەرهەمەکانی ئەدەبی کوردی بوون بە گوتاری ئایدیۆلۆژی و بەرهەمهێنی پاڵەوانی نەبەز بوو، بانگەشە کردن بۆ شۆڕشی پرۆلیتاریاو.. تاد بە واتایەکی تر.

دوورکەوتنەوە لە کێشە ڕاستەقینەکانی مرۆڤی کورد چ وەکو تاك و چ وەکو کۆمەڵ، چ کێشە تایبەتیەکان بووبێت چ کێشە کۆمەڵایەتی و نەتەوەییەکان.. بەرپرسی

یەکەمیش لەم شێواندنەی نەخشەی ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردی ئەو کەسانەن کە بانگەشەی سەپاندنی میتۆدی لینینیزم- ستالینیزمیان بەسەر ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردیدا کردووە و پێیان وابووە هەموو ڕێگاکان دەچنەوە بۆ مۆسکۆ. بەهەرحاڵ ئەگەر ئێستاش خۆیان هەوڵی ڕاستکردنەوەی ئەو کارانەیان بدەن ئەوە کارێکی پەسەند دەکەن.

لە ئەنجامی سەپاندنی هەندێ لەو چەمکانەی لە مارکسیزمدا هاتوون بە تایبەتی دیالکتیك، دکتۆر عیزەدین پێی وایە خانی فەیلەسوفی دیالکتیکە، کە دکتۆر ئەو چەمکانەی وەکو پێوانەیەکی ئامادە هێناوەو هەوڵیداوە لەلای خانی ئەگەر ئاماژەیەکی لەو جۆرە هەبێت ئەوا بیکات بە داهێنەری ئەو چەمکە. بەڵام ئەوە ئاشکرایە کە دیالکتیك وەکو زاراوەیەکی پێناسەکراو لە سەردەمی هیراقلیتس دا ئاخاوتنی لەسەر کراوە و وەکو چەمکێکی فەلسەفی بەکاربراوە و لە سەردەمی هیگڵ دا چەمکەکانی دیالکتیکی سروشت و دیالکتیکی مێژوو ئاخاوتن کراون و مارکس و ئەنجلسیش بە شێوەیەکی بەرفراوان لەو چەمکانە دوواون و ماتریالیزمی دیالکتیك لە سەردەمی ئەواندا وەکو چەمکێکی فەلسەفی جێگای گرت.

دیالکتیك لەلای هیراقلیتس گوزارشت لە بوونی شتەکان و لە هەمان کاتدا نەبوونیان دەکات، چونکە هەموو شتێ بە بەردەوامی دەجوڵێ و دەگۆڕێ، واتە لە حاڵەتی پەرەسەندن و لەناوچوونی هەمیشەیدایە[٩]. ئەفلاتۆن ڕای وایە کە دیالکتیك جوڵەی فیکرە لە چەمکە سادەکانەوە بۆ چەمکە ئاڵۆزەکان[١٠]. لە سەدەکانی ناوەڕاستدا دیالکتیك هەندێ مانای جۆراوجۆری وەرگرت وەکو لۆژیك و هونەری جیاکاری نێوان ڕاست و درۆ.. [١١]. فەلسەفەی دیکارت و سپینۆزاو دیدرۆ پایەی خۆیان لە ڕەگەزەکانی چەمکی دیالکتیك بەهێزکردووە. کانت لە تیۆرەکەی خۆیداو لۆمانوسوف لەبارەی دۆزینەوەی یاسای پاراستنی وزەو جوڵەوە پایەکانی دیالکتیکیان بەهێزکرد. هیگڵ تەسەوری گەردوونی کرد بەوەی لە جوڵەیەکی بەردەوامدایەو لە حاڵەتی گۆڕان و پەرەسەندندایەو[١٢] سەرچاوەی ئەو گۆڕان و پەرەسەندنەش ناکۆکی ناوخۆییە بەڵام مارکس و ئەنجلس دیالکتیکیان کرد بە زانستی یاسا گشتییەکانی پەرەسەندنی سروشت

و كۆمـەڵگاو فيكـر. ئـەمان ديالكتيكيـان لەسـەر بنـەماى دۆزينـەوەى خانــەى زينــدوو و ياساى پاراستن و گۆڕانى وزە و تيۆرى پەرەسەندنى داريون بنيادنا.

جگە لە هيگڵ و ماركس و ئەنجلس ئەوانەى تـر كـە باسـى ديالكتيكيـان كـردووە لـە پێش ئەحمەدى خانىدا ژياون. كەواتـە ئەگـەر ئەحمـەدى خـانى لـە مـەم و زينـدا بەرجەستەى حاڵەتى لەو جۆرەى كردبێت كە لێكدانەوەى ديالكتيكانەى بۆ بكرێت ئەوا بـەوە ئەحمـەدى خـانى نـابێت بـە فەيلەسوفى ديـالكتيك، بێگومــان ئــەوەى مــاركس و ئـەنجلس سـەبارەت بـە ديـالكتيك كردوويانـە گۆڕانكـارى گەوهەرييـە لەبەرئـەوە دەشـێ مـاركس و ئـەنجلس وەكـو دوو بيريـارى ئــەو بــوارە دابــنرێن چونكـە ديالكتيكيــان لــە شێوەيەكى تر و لـە فۆرمێكـى فەلسـەفى تـردا و بـە بنـەماى جيـاوازەوە لـەچاو پێشـتردا داڕشــتەوە، بــەڵام بــە گوێــرەى خــانى ئەگــەر لــەناو شيعرەكانيشــيدا لــە ئــەنجامى شيكردنەوەى دەقەكاندا دەلالەتێكى لـەو جـۆرە بدۆزرێتـەوە، ئـەوا گومـانى تێدانيـە كـە خانى هيچ ڕوانين يان جيهانبينىيەكى لەوجۆرەى نەبووە كە ديـالكتيك چىيـەو مانـاى چىيە، بەڵكو هەر قسەكردنێكى لەوجۆرە سەبارەت بە خانى باركردنيەتى بە چەمكێك بەبێ ئەوەى ئەو ئاگاى لەو چەمكە بووبێت.

ديارە خانى مەمى ئـالانى هێنـاوەو بـە شـيعر دايڕشـتۆتەوە، وەكـو ئاشـكرايە مـەمى ئالان بەسەرهاتێكى فۆلكلۆرى يان ئەفسانەيەكە كە پێشتر لـەناو كـورددا و ڕەنگـە لـەناو ميللەتانى دراوسێى كورديشدا دەماودەم گێڕدرابێتەوەو كەسـێت و ملمـلانـێ و نـاكۆكى و پـەيوەندى و يـەكێتى و جوڵـەى بـەردەوام لـەنێو بەسـەرهاتەكەدا هـەبووەو بەوپێيـەش ئەحمەدى خانى گۆڕانكارى ئەوەندە گەورەى لە گەوهــەرى ئەفسانەكەدا نـەكردووە، بـە واتايەكى تر دەتوانين بڵێين لە دەقە فۆلكلۆرييەكەدا هـەمان ئـەو ملمـلانـێ و نـاكۆكى و پەيوەندى و يەكێتىيەى نێوان كەسێتەكان هـەبووە، ئـەوەى خـانى گۆڕانكـارى بەسـەردا هێنـابێت شـتى بچوكـە، نـەك هێڵـى سـەرەكى ئەفسانەكە. ديـارە ئەفسـانەو فۆلكلۆريـش بەرهـەمى ژيـانى كۆمەڵايـەتى قۆنـاغى دوورو درێـژو هـەندێ جار نـەزانراوى ميللـەتن، هەر بەوپێيەش دەشێ بە جۆرێك شاهيدى ئەو سـەردەمە بـن كـە تيـايدا دەركـەوتوون. گرێچنى سەرجەم ئەفسانەو چيرۆك و بەسەرهاتە فۆلكلۆرييەكان بريتين لە ملمـلانـێ و

خۆشەویستی و دڵسۆزی و ناپاکی، واتە دابەشبوون لـە نێوان هـێزی ئـیرۆس و تانـاتۆس دا. بـە مانایـەکی تـر وێنەیـەکی ئاشـکرای ژیـانن. ژیـانیش بـە سروشـتی بنەمایـەکی دیالکتیکیانەی هەیەو دووانە بەرامبەرەکان پێکیان هێناوە.

ئەوەی خانی کردوویەتی لە مەم زین دا زیاتر نیە لـەو بنـەما دیالکتیکانـەی کـە لـە خودی گەردووندا ئامادەبوونیان هەیە. دکتۆر دەڵێت: ڕوانینـەکانی خـانی بـۆ گـەردوون وەك فەیلەسوف و بیریار دەست پێدەکات[١٣]. وشەی وەکو دەمانخاتە بەردەم جۆرێـك لـە گومانەوە لەوەی کە دکتۆر لە لایەك خانی دەکات بـە فەیلەسـوف و بیریـار، جارێکی تـر لای وایە ڕوانینەکانی خانی وەکو ڕوانینی فەیلەسوف و بیریار وایـە بـۆ گـەردوون ئێمـە پێشتر لەوە دواین کە فەیلەسوف و بیریار کێن و بەوپێیەش خانی نابێتە هیـچ کامیـان، بۆیـە لـێرەوە ئـەو ناونیشانەی دکتـۆر بـۆ خـانی هـەڵبژاردووە لـە دەرەوەی کەسـێتی خانییەو خانی شاعیرێکی دیاری قۆنـاغێکی مێـژووی گـەلی کوردەو دەشێ توێژینـەوەی جۆراوجۆر لەسـەر بەرهەمـەکانی بکرێت و جیهانبینی شـیعری و ئاسـتی هونـەری و شوێنی لە جوگرافیای شـیعری کوردیـدا دەسـت نیشـان بکرێت بـەڵام ناشـێت هـەروا بـە ئاسانی بکرێت بە فەیلەسوف و بیریار.

دکتـۆر عـیزەدین باسـی دووانـەی هـۆو ئـەنجام دەکـات لای خـانی و پـێی وایـە ئـەم دووانەیە یەکێکە لەو بنەمایانەی کە خـانی دەکاتـە بیریـارو فەیلەسـوف ئـەوەتا دەڵێت: خانی بڕوای وایە بۆ هەر ئەنجامێ هۆیەك هەیە[١٤]. دووانـەی هـۆو ئـەنجام لـە مێـژووی فیکر و فەلسەفەدا شتێکی نوێ نیـە. دیموقریـت دەڵێت: هـەموو شـتێك بـە شـێوەیەکی سیسـتاماتیکی دەردەکەوێ و لـە ئـەنجامی کـاری هۆیـەکی دیـاریکراودا لـەناودەچێت. ئەرسـتۆ دروسـتبوونی شارسـتانێت دەگێڕێتـەوە بـۆ چـەند هۆیـەك و. داڕمانیشـی دەبەستێتەوە بە کاریگەریی و جوڵەی چەند هۆکارێکی ناوخۆییەوە. لە ئەدەبیشدا بـە تایبەتی لە تراژیدیـاداو دواتریـش لـە چیرۆکدا کـە گرێچـن هەیـە، جوڵەی ڕووداوەکان لەسـەر بنـەمای پـەیوەندی هـۆو ئـەنجام ڕێکدەخرێـن و هەمیشـە هـۆ دەکەوێتـە پێـش ئەنجامـەوە. لـە شـانۆگەری ئۆتێلۆدا هۆکـاری غـیرەو دڵڕەقـی ئیـاگۆ دەبێتـە هـۆی دڵ پیسکردنی ئۆتێلۆ لە دێزدەموناو لە ئـەنجامدا ڕووداوە تراژیدییـەکان دەست پێدەکات.

له شانۆگەری هاملێت دا ناپاکی دایـك و مـام دەبـن بـه هـۆی کوشـتنی بـاوکی هـاملێت و هاملێتیش له ئەنجامی ئەوەدا دووچاری ئەو باره دەروونی و ئـازاره ڕۆحیـه دەبێـت کـه بگاتـه ئاسـتی تێڕامـانی قـوڵ و بەرزکردنـــەوەی پرسـیاری "ببیـت یـان نـەبیت ئەمـه پرسـیارەکەیه" شکسـپیر داهێنـەری ئـەم ڕسـته گرنگەیـه کـەچی هیـچ ڕەخنـەگر و توێژەرێکی ئینگلیز بـه شکسـپیر نـاڵێت فەیلەسـوف یـان بیریـار. کەواتـه ئـەوە ئاشـکرا دووانەی هۆو ئەنجام نابن به بنەما بۆ سەلماندنی بیریاری و فەیلەسوفی خانی.

دکتـۆر عـیزەدین دەڵێـت: خـانی وای دەبینـێ ڕووکـەش پەیوەسـته بـه گەوهـــەرەوە، ئەگـەر گەوهـەر نـەبێت ڕووکـەش پـوچ دەبێتـەوە[١٥]. ئـەم بۆچوونـــەش گـەلێك کۆنـە، ئـەفلاتۆن پـێی وابـوو لـه کۆمـاره خەیاڵیەکـەی ئـەودا دەبـێ هـەموو شـتێ گەوهـەری ڕاستەقینەی خۆیی هـەبێت و گونجاندن لـه نێوان گەوهـەر و ڕووکەشـدا هـەبێت، ئـەو هەموو دروستکردنێکی بەلاسایی کردنەوە دەدایـه قەڵـەم، لـه لاسایی کردنـەوەدا دەشـێ ڕووکـەش وەکـو خـۆی بگوازرێتـەوە بـەلام گەوهـەر هـەرگیز وەکـو بوونـی ڕاسـتەقینەی خۆی ناگوازرێتەوە، لەم ڕوانگەیەوە ئەفلاتۆن لاسایی کردنەوەی پێ کارێکی نادروست و بێ بەها بوو. دیسان جگه له شیعری تـەعلیمی، ئـەفلاتۆن جۆرەکانی تـری شـیعری پـێ خـراپ بـوو چونکـه دەیگـوت ئـاودێری سـۆز و هـەڵچوون دەکـەن[١٦] سـۆزو هـەڵچوونیش بەشـێك نـین لـه گەوهـەری مـرۆڤ بـەلای ئەفلاتۆنـەوە، بـەڵکو بەشـێکن لـه ڕووکـەش، کەواتـه ئـەفلاتۆن نـەك هـەر دووانـەی گەوهـەر و ڕووکـەش یـان ماهیـەت و ڕوخسـاری ناسیووه بەڵکو لایەنگری گەوهەر یان ماهیەتیشی کـردووە.. ئیـتر دۆزینـەوەی دەلالـەتی گەوهەر و ڕووکەش لای خانی گرنگیەکی ئەوتۆی نیه که خانی بکات به فەیلەسوف و بیریار، ئەمه جگه لەوەی کەسانی تریش له پێش خانیدا لـەو باسـه دوواون. ئایدیـالیزم لێکدانـەوەی لـەو جـۆرەی بـۆ کـەون هەیـە، نـەزانراو کـه هـێزی نادیـاری خواوەنـدە گەوهەرە.. هەموو جوڵەو ڕووداوێکی گەردوون که بەرهەمی ئەو گەوهەرەن، ڕووکەشن.

یـەکێك لـه چەمکەکانی دیالکتیك بریتیـیه لــه گەوهــەر و ڕووکــەش، کــه دواتــر دووانـــەی نـــاوەڕۆك و شـــێوەی لێکەوتۆتـــەوەو پاشـــان لـــه میتـــۆدی مارکســـیزمدا بـــۆ لێکدانـەوەی دیاردەکـــان کـــاری پێکـــراوەو لـــەژێر نـــاوی چۆنێتـــی و چـــەندێتیدا وەکـــو

چەمکێکی فەلسەفی بەکارهاتووە. ئەو میتۆدە تەقلیدییەی ڕەخنەی ئەدەبی کە تاکو ئێستا دەیەوێت هاوسەنگی نێوان شێوە و ناوەڕۆك بکات بە بنەمای سەرکەوتنی دەقە ئەدەبی و هونەرییەکان لەو چەمکەوە سەرچاوەی گرتووە.

دکتۆر عیزەدین لەو کتێبەیدا هەوڵیداوە سەرجەم زانیاری خۆی لە بوارە جۆراو جۆرەکاندا لە ڕێگای بە ئامرازکردنی خانییەوە بخاتە ڕوو، هەرچۆن خانی مەم و زینی کردووە بە ئامراز بۆ دەربڕینی دەردی دڵی خۆی، بێگومان بۆ دەقێکی شیعری ئەوەی خانی کارێکی پەسەندو گونجاوە.. بەڵام ئەوە دکتۆر عیزەدین کە هەموو ڕوانینەکانی خۆی بسەپێنێت بەسەر دەقێکی وەکو مەم و زین دا لە هیچ میتۆدێکی ڕەخنەو لێکۆڵینەوەی ئەدەبیدا جێگای نابێتەوە، تەنانەت میتۆدی ڕەخنەی مارکسیزمیش.. بۆیە جێگای خۆیەتی ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە ئەم جۆرە کارکردنە لەسەر دەقەکانی ئەدەبی کوردی ناتوانێت مافی دەقەکان و نووسەرەکانیشیان بدات، هەروەکو دەبێتە هۆی شێواندنی ڕووی ڕاستەقینەی ئەدەب و ڕۆشنبیری ئێمە، چونکە ئێمە پێویستمان بەوەیە شتەکان وەکو ئەوەی هەن باس بکەین نەك وەکو ئەوەی دەمانەوێت یان پێویست دەکات.

کەس ناتوانێ نکوڵی ئەوە بکات کە ئەحمەدی خانی شاعیرێکی دیاری نیوەی دووەمی سەدەی حەڤدەی ئێمەیە، بەڵام ئەوەش شێواندنی نەخشەی جوگرافیای ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردییە تۆ بێیت ئەم شاعیرە بکەیت بە فەیلەسوف و بیریار و ڕابەری فیکری نەتەوەیی، کە لەڕاستیدا دەبێ بزانین ئێمەی کورد تاکو ئێستاش نەك بیریار و فەیلەسوف و ڕابەری فیکریمان نیە، بەڵکو تەنانەت خوێنەری باشی ئەو بوارانەشمان نیە.

هیوادارم دکتۆر عیزەدین لەم تێبینیانەی من زویر نەبێت، من پێم وایە دەبێ ئەو خۆی پێش ئێمە پێداچوونەوەی هەردوو کتێبی (خانی و ڕیالیزم لە ئەدەبی کوردی)دا بکاتەوەو بەو بۆچوونانەی خۆیدا بچێتەوە.

1-LONGMAN Dictionary of Contemporary English 1995- P. 1057

٢-هەمان سەرچاوە ل ١٥٠٢.

٣-هەمان سەرچاوە ل ١٥٠٧.

٤-صدام الزيادى- المدخل الى الفلسفه- ص٥.

٥-نفس المصدر ص ٦.

6-William Shakespear. The Complete works London- 1968. P. 995.

٧-الدكتور عزالدين مصطفى رسول- احمدى خانى. شاعرا و مفكرا، فيلسوفاً و متصوفاً. بغداد- ١٩٧٩، ص ٢٥١.

٨-نفس المصدر- ص ٣٣٢.

٩-الدكتور عبدالرزاق مسلم- مذاهب و مفاهيم في الفلسفة الاجتماع- ص ٤٩.

١٠-هەمان سەرچاوە ل ٤٩.

١١-هەمان سەرچاوە ل ٤٩.

١٢-هيغل - مختارات- الجزء الاول - ترجمة الياس مرقص- دار الطليعة- ١٩٧٨، ص ٧.

١٣-الدكتور عزالدين مصطفى رسول- احمدى خانى- ص ٢٥٧.

١٤-هەمان سەرچاوە، ل ٣٤٩.

١٥-هەمان سەرچاوە، ل ٣٤٦.

16-David Datchis- Approach to Literary Criticism- P.17.

چۆن لە ڕەهەندەکانی شیعری نوێی کوردی دەدوێین

-١-

"ڕەهەندەکانی هۆنراوەی نوێ لە باشووری کوردستاندا" ناونیشانی وتارێکی مامۆستا ڕەوف عوسمانە کە لە ژمارە (٢٢)ی گۆڤاری گەلاوێژدا بلاوکراوەتەوە. کاتێ ئەو ناونیشانە دەخوێنینەوە چاوەڕوانی لێکۆڵینەوەیەکی بەرفراوان و هەمەلایەنە دەکەین بەلام کاتێ کە وتارەکە دەخوێنینەوە جگە لە دارشتنێکی سادەو بە زمانێکی نارەخنەییانەو جوینەوەی هەندێ ڕاوبۆچوونی بێبنەماو نازانستیانەو نەسەلمێنراو و وەرگیراو لە کەسانی ترەوە بەبێ ئەوەش ئاماژە بۆ هیچ سەرچاوەیەك کرابێت هیچی ترمان بەرچاو ناکەوێت. ڕەنگە کارێکی ئاسایی بێت بۆ کەسێك ئەگەر خۆی بە لێکۆڵینەوەی شیعری نوێی کوردییەوە خەریك کردبێت، دەرئەنجامی خۆخەریك کردن و توێژینەوەو ڕەخنەکانی لەسەر شیعری نوێی کوردی لەو جۆرە وتارانەدا دەربڕێت بەلام بۆ کەسێکی وەکو مامۆستا ڕەوف کە تاکو ئێستا جگە لە هەندێ قسەی سەرپێی و ڕای ئەم و ئەو هیچی تری لەسەر شیعری نوێی کوردی نەکردووە کە جێگای باس بێت یان بچێتە سنووری ڕەخنەی دەقەوە، ڕەنگە ئەو توانایەی نەبێت کە دەربارەی ڕەهەندەکانی شیعری نوێی کوردی بدوێت. سەرئەنجام ئەم وتارەی خودی مامۆستا ڕەوف دەبێتە باشترین بەلگەی سەلمێنەری ئەم قسەیەمان.

ڕەنگە دواکار کە مامۆستا ڕەوف لەسەر شیعری کوردی نووسیبێتی ئەو کتێبەی بێت کە بە ناوی "سێ چڵ وەنەوشە بۆ کەزییەکانی شیعر" بە چاپی گەیاندووە. لێرەدا لەبەرئەوەی باسەکەمان پەیوەندی بەو کتێبەوە نیە نامەوێت لە بارەی گەوهەری ئەو کتێبەو لاوازی نووسینەکەی مامۆستاو نەبوونی هیچ ئامرازێکی ڕەخنەیی لای ئەو بدوێم، ئەوە هەلدەگرم بۆ کاتێکی تر، بەلام هەر کە سەرنجی ئەو ناونیشانە دەدەین ڕاستەوخۆ تێدەگەین کە نووسەرەکەی بێئاگایە لە کاری ڕەخنەو لە زمانی ڕەخنەو لە زمانی شیعر و تەنانەت ئەدەبی نوێش چونکە ئەو ناونیشانە هیچ دەلالەتێکی ڕەخنەیی نیەو لە گۆرانی ئەو هەرزەکارە تازە عاشق بووانە دەچێت کە نامەی دلداری

بۆ دڵدارەکانیان دەنووسن، دیارە هیچ گومانێك لەوەدا نیە ڕەخنە زمانی تایبەتی خۆیی هەیەو ئامرازی تایبەتی خۆیشی هەیە. بە تایبەتی قسەکردن لەسەر شیعر بەبێ لێکۆڵینەوەو شیکردنەوەی دەقە شیعرییەکان هیچ واتایەکی نیە.

-٢-

کاتێ وشەی "ڕەهەندەکان" دەبینین وای بۆ دەچین ئاخاوتن لەسەر ئاڕاستەکانی شیعری نوێی کوردی بکرێت و خاسێتە دیارەکانی هەر ئاڕاستەیەك دەست نیشان بکرێت. بەڵام بە داخەوە جگە لە هەندێ خاڵ کە بە دوای یەکدا ڕیزکراون و هیچیان نە پەیوەندییان بە شیعری نوێی کوردیەوە هەیە، نە نزیك بوونەتەوە لە ڕەهەندەکانی شیعری نوێی کوردی، بەڵکو مامۆستا باسەکەی بە جۆرێك تێکەڵ و پێکەڵ کردووە تەنانەت خوێنەری ئاساییش نازانێت ئایا باسی شیعری نوێ دەکات یان باسی کلاسیك؟ خۆ ناکرێت وای بۆ بچین ئەم باسە بەراوردێك بێت لە نێوان شیعری نوێ و شیعری کلاسیکی کوردیدا.

مامۆستا لە وتارەکەیداو بە تایبەتیش لە ناونیشانەکەیدا نووسیوویەتی "باشووری کوردستان". دیارە ئەوە ئاشکرایە کە لە باکووری کوردستان لەبەرئەوەی تاکو ئەم دواییەش مەگەر بە دەگمەن ئەگینا زۆرینەی خەڵك نازانن بەزمانی کوردی بنووسن. هەر لەبەرئەوەش شیعری نوێی کوردی لە باکووردا ئەگەر هەشبێت ئەوا ناشێت ئەوەندە پەرەسەندوتر بێت. لەو بەشەی کوردستانی لکێنراو بە عێراقەوە کە بە کرمانجی خوارو دەدوێن. ئەگەر مامۆستا ئاگاداری نەخشەی شیعری نوێی کوردی بوایە ئەوا بەلای کەمەوە دەبوو لە شیعری کوردی لەم بەشەی کوردستاندا بدوایەو بیزانیایە چەندین شاعیری وەکو عەبدوڕەحمان موزیری و خەلیل دهۆکی و موئەیەد تەیب و موحسین قۆچان و هزرڤان و.. بە کرمانجی سەروو دەنووسن و لە شاعیرە دیارەکانی ئەو قۆناغەن کە لە زاری کرمانجی سەرووداد بە شاعیرانی دوای جگەرخوێن ناودەبرێن و ئەو قۆناغەش هاوشێوەی قۆناغی دوای گۆرانە.

هەڵبەت خەوشی نووسینەکەی مامۆستا هەر لە ڕووی بایۆگرافیەوە لەوەشدا نیە کە ئاگای لە زاری کرمانجی نیە، بەڵکو بـە چاوێکی هێنـدە تەسـك و کـورت بـین دەڕوانێت مەودای بینینی لە شـارۆچکەی کۆیـە تێپـەڕ ناکـات و تەنانـەت ناپەڕێتـەوە بـۆ شـارێکی وەکو هـەولێریش، بـەڵام دەگاتـە شـارۆچکەی کفـری کەواتـە جێگـای خۆیـەتی وای لێـك بدەینەوە کە مامۆستا ڕەوف عوسمان تەنیا ئەو بەشەی کوردستان بە باشووری دەزانێت کـە لـە ژێـر سایەی دەسـەڵاتی یـەکێتی نیشـتمانیدایە، کـە ئـەم ڕوانینــەش ئەگــەر بــۆ سیاسـەتیش لەبـەر زۆر هۆکـاری نـاوخۆیی و دەرەوە بیـانووی خـۆیی هــەبێت ئــەوا بــۆ مەسـەلە ڕۆشـنبیری و ئەدەبیـەکان کـارێکی نادروسـتەو هـەڵقوڵاوی عــەقڵێکی تەسـك و ڕوانینێکـی کـورت مەودایــەو ڕەنگــە بــە هەڵەشـدا نــەچووبین ئەگــەر بڵێــین ئــەم سـنووردانانە لـە لایـەن نووسـەرەوە بـۆ ڕازی کردنـی سیاسـیەکانە کـە دڵنیـام سیاسـەتی کوردی ئەگـەرچی ناچاری دابەشبوون و شـەڕی نـاوخۆ بـووە بـەڵام حـەز ناکـات ئـەو دابەشبوونە بگاتە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیری. ئەم تێڕوانینـەی نووسـەر مایـەی ڕەخنـە لێگرتنـەو بەڵگـەی لاوازی هەسـت و هوشیاری نەتەوەییشـە ئـەگینا ئەگـەر نووســەرێك هوشـیاری نەتـەوەیی هـەبێت بـڕوا ناکـەم جورئــەتی ئـەوە بکـات یـەکێتی ڕۆشـنبیری نەتەوەکـەی بڕوخێنێـت و بـە عــەقڵی ناوچەگـەری و هەرێمگـەری خێـڵ بیربکاتــەوە. ڕۆشنبیرە جدی و ڕەسەنەکانی کـورد بـاجی زۆریـان داوە بـۆ ئـەوەی یـەکێتی نەتـەوەیی کـورد بــەپێی بـاری ناهــەمواری سیاسـی کوردسـتان دابــەش نــەکرێت، کــەچی لــە بارودۆخێکی تا ڕادەیەك هێمنی وەکو ئێستادا مامۆستا ڕەوف عوسمان ئەو دابەشـکردنە بە نووسین دەچەسپێنێ و بانگەشەی بۆ دەکات.

من پێم وایە ناکرێت باسی شیعری نوێی کوردی بکەیت لە دوای گۆران و بـە تاکـە ڕستەیەك باسی شیعرو ئەزموونی شیعری کوردی لە شارێکی وەکو هـەولێردا نەکـەیت. دواتر کە دێمە سەر ئاخاوتن لەسەر ڕەهەندەکانی شیعری نوێی کوردی دەگەڕێمەوە بۆ ئاخاوتن کردن لەسەر ئەم خاڵە. لـە لایـەکی تـرەوە جێگـای ڕەخنەگرتنـە کـە مامۆسـتا ڕەوف سنوورێکی پۆڵاین لە نێوان ڕۆژهەڵاتی کوردستان و باشووری کوردستاندا دروست بکات، لە کاتێکدا کە هەمووومان دەیزانین لـە دوای قۆنـاغی شـیعری گۆران لـەو بەشـەی

کوردستاندا شیعری کوردی بە ئاشکراو بە زمانی دایك نووسراوەو بڵاوکراوەتەوە. لێرەدا تەنیا ناوی شاعیرێکی وەکو ئێلخانی زادە بە نموونە دەهێنمەوە.

کاك ڕەوف دەڵێت: بۆ پێکانی مەبەست و دواجار نرخاندنیشی، کۆمەڵێك پرۆگرام و ڕێبازی جیاواز هەن کە هەریەکەیان ڕەنگدانەوەی دەورانی تایبەت و قوتابخانەی فیکریو فەلسەفی و هونەری جیاوازن، هەندێکیان لەسەر جوگرافیای کات یان بابەت بە باڵا دەبڕڕێن، هەندێکی تر لەسەر نەخشەی جێگا، خۆ هەندێکی تر وەك کەس و ڕێبازی تیۆری تایبەت. ئەم پەرەگرافەی کاك ڕەوف لێرەدا نەك هەر مانایەکی ئەوتۆ بەرجەستە ناکات کە بکرێت بە بنەما بۆ ئاخاوتن لەسەرکردن بەڵکو زۆربەی وشەکانیش پەیوەندی نیە لە نێوانیاندا و لە لایەکی تریشەوە پەیوەندییان نیە بە ڕەگەزێکی ئەدەبیەوە کە پێی دەوترێت شیعر. جاری وشەی پرۆگرام بە واتای دانانی نەخشەو هێڵکاری بۆ جێبەجێ کردنی بەرنامەیەك کە دەشێ ئەو بەرنامەیە دەرئەنجامی کۆنکرێتی هەبێت، لە کاتێکدا هەر لە سەردەمی ئەفلاتۆنەوە ئەوە جێگیر کراوە کە شیعر پەیڕەوی هیچ بەرنامەو پرۆگرامێکی تایبەت ناکات. پلەیتۆ بڕوای وابوو کە شیعر شتێکی خراپە چونکە شاعیر کەسێکی بێتوانایەو دەبێ میوسی خواوەندی سرۆش، سرۆشی پێ ببەخشێت ئەوسا شیعر لە دایك دەبێت. بە واتایەکی تر.. شاعیر هیچ داهێنانێکی نیە هەتا سرۆشی پێنەبەخشرێت و لەوکاتەشدا لەباری بێئاگایدایە[1]. هەر لێرەوە دەردەکەوێت کە شیعر پەیڕەوی هیچ پرۆگرامێك ناکات. بێگومان ئەو جۆرە شیعرەش کە بە شیعری تەعلیمی ناو دەبرا بەپێی پێوانەی ڕەخنەیی ئێستا ناکرێت وەکو ڕەگەزی شیعر سەیربکرێت چونکە شیعر بەپێی زۆربەی ئەو پێناسە جۆراوجۆرانەی کە بۆی کراوە ئەو ڕەگەزە ئەدەبیەیە کە لە خەیاڵ و نەست و زمان پێکدێت، کە بێگومان لە شیعری تەعلیمیدا کە بە پێی پرۆگرامی دیاریکراو دەنووسرێت خەیاڵ و نەست بەشداری ناکەن. ئەنجا جێگای خۆیەتی لێرەدا بپرسین ئایا دەبێ شیعری تەعلیمی بەلای کاك ڕەوف عوسمانەوە بریتی بێت لە شیعری نوێ؟

ڕەنگە وایشی لێك بدەینەوە کە کاك ڕەوف مەبەستی لە پرۆگرام دانان بۆ شیعر، ئەو بنەمایانە بێت کە ڕێبازە ئەدەبیەکانی پێ لە یەکتر جیادەکرێتەوە بەڵام دیارە

لەوە بێئاگایە کە شیعری نوێ پەیرەوی هیچ کام لەو ریبازانە ناکات و هەر لە بنەرەتیشەوە شیعری نوێ ئەو رەگەزە ئەدەبیەیە کە کەمتر بۆ پیناسەیەکی جیگیر دەست دەدات.

نووسەر باسی (کات و شوین) دەکات وەکو دوو بنەما بۆ ئاخاوتن کردن لەسەر شیعری نوێ لە باشووری کوردستاندا. پیدەچیت یان بێ بیرکردنەوەو هەر لە خۆوە ئەم دوو رەگەزە هاتبنە ناو نووسینەکەی کاك رەوفەوە یاخود بێئاگا بووبیت لەوەی کە باسی شیعر دەکات و شیعری نویش، دیارە ئەوە دەزانین لە گریچنی ئەرستۆیدا بە شیوەیەکی دیارو وەکو دوو رەگەزی گریچن باسی کات و شوین کراوە، هەلبەت گریچنیش ئەو سەردەمە گریچنی (تراژیدیا) بووە واتە رەگەزیکی درامی نەك شیعر. خۆ ئەگەر لە شیعری مەلحەمیشدا کات و شوین گرنگی تایبەتیان هەبیت ئەوا لە شیعری نویدا نە کات و نە شوین بە رەگەزی یان بنەمای شیعری دانانرین، دەشێ لە شیکردنەوەی دەقی شیعریدا زانینی کات وەکو میژووی دروستکردنی رووداو یان شوین وەکو دیاریکردنی شوینی رووداو یارمەتی دۆزینەوەی دەلالەت و پرسیارەکانی دەق بدەن بەلام کات و شوین بنەمای شیعری نوێ نین.

نووسەر دەلیت: دیارە هەر یەکیك لەم پرۆگرامە تویژینەوانە کۆمەلیك خەسلەتی نیگەتیفی و پۆزەتیفی خۆی هەیە، بەلام بە رای من هەولدان بۆ دەست نیشانکردنی بواریکی گولبژیری (انتقائیە) دەشیت بەرکەوتەی پۆزەتیفی گونجاومان بداتی). قسەی ئیمە لەسەر "گولبژیرە" بۆ ئاخاوتن لەسەرکردن. نووسەر ناوی باسەکەی ناوە (رەهەندەکانی هۆنراوەی نوێی کوردی) کە ئەم ناونیشانە ناونیشانیکی گشتی و بە هیچ جۆریك لەگەڵ گولبژیردا ناگونجیت. چونکە کاتێ باسی رەهەندەکانی شیعری کوردی دەکەین دەشێ رەهەندی جۆراوجۆر و لیکتر جیاوازمان هەبیت کە تاکە شاعیرێ یان چەند شاعیریك هەلگری ئەو ئاراستە شیعریە بن چ لە رووی ئەزموون و بنیادی شیعریەوە، چ لە رووی جیهانبینیەوە، کەواتە بە چ هەقیك دەتوانریت گولبژیر بکریت، پیم وایە گولبژیر بۆ کاریکی ناتەواوی وەکو ئەوەی کاك رەوف لەژیر ناونیشانیکی وا گەورەدا جگە لە بێ بەرنامەیی لە نووسینداو بێئاگایی لەوەی کە وشەی (رەهەند) چی دەگەیەنیت هیچ لیکدانەوەیەکی تری بۆ ناکریت.

كاك ڕەوف دەڵێت: ئەوەی کە ئێستا نووکی قەڵەمەکەمی تێ وەردەدەم قۆناغی دوای گۆرانە- ئەگەر بشێت ئەو زاراوە ڕەخنەییە بەکار ببرێت؟). سەرەتا دەمەوێت کەمێ لەسەر ئەو دەربڕینە ڕابووەستین (نووکی قەڵەمەکەمی تێ وەردەدەم). ئایا ئەمە زمانی ڕەخنەو لێکۆڵینەوەیە، یان ئەو زاراوانەیە کە لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵکی سادەی کورددا لەنێو کێڵگەو بازاڕدا بەکاردەهێنرێت، ڕاستە زمانی سادەی خەڵك بۆ نووسینەوەی فۆلکلۆر جوانە، بەڵام لێکۆڵینەوەو ڕەخنە، زانست، سیاسەت، یاسا، ئابووری هەریەکە زمانی خۆیان و زاراوەی خۆیان هەیە. ئەوەش ئاشکرایە کە زمان یەکەم پایەی تۆمارکردنە، ناکرێت ڕەخنەی ئەدەبی بە زمانی جوتیاری و زمانی ناو کێڵگە بنووسرێتەوە.

نووسەر دەیەوێت لە قۆناغێك بدوێت کە بەلای ئەوەوە ئەگەر بشێت ئەوا پێی دەڵێت قۆناغی دوای گۆران. جارێ زاراوەی قۆناغی دوای گۆران لە داهێنانی کاك ڕەوف نیە، هەتا ئەگەری شیان یان نەشیانی بۆ دابنێت، ئەم زاراوەیە لەسەر زاری نەوەی حەفتاکانی نێوەندی ڕۆشنبیری کوردیدا هاتۆتە ناوەوەو زیاتریش نەوەی هەشتاکان و قەڵەمە دیارەکانی ئێستای بواری ڕەخنەو توێژینەوەی ئەدەبی کوردی لە نەوەی نوێ کە بەشی هەرە زۆریان قسەیان لەسەر ئەزموونی شیعری شێرکۆ کردووە وەکو قۆناغی دوای گۆران ناویان بردووە[٢].

لە لایەکی ترەوە ئەگەر ئێمە بمانەوێت دابڕانێك لە نێوان گۆران و دوای گۆران دا دیاری بکەین دەبێ بە لایەنی کەمەوە خاسێتە دیارەکانی هەریەکە لەو دوو قۆناغە دەست نیشان بکەین و ئەگەر پێمان وابێت ئەو دوو قۆناغە جیاوازن دەبێ بزانین ئەو جیاوازیانە چین، بەڵام نووسەر نەك هەر نەیتوانیووە لەو جیاوازییانە بدوێت کە دەشێ ئەو دوو قۆناغە لێکتر جیابکەنەوە، بەڵکو هەندێ پێوانەی زۆر سادەی لە جۆری بەکارهێنانی کێشەکانی شیعری کردووە بە بەڵگە کە ئەو خاڵانەی ئەو باسی کردوون هیچ زیاتر نین لەو خاڵانەی کە لە پرۆگرامی خوێندنی ئەدەبی کوردی خوێندنگا ئامادەیەکاندا هەن کە بێگومان ئەو خاڵانەش جگە لە شتی گشتی هیچی تر نین، شتی گشتی لەو جۆرانەی بۆ جیاوازی نێوان شیعری دوو قۆناغی هەر نەتەوەیەك دەشێ باس

بکرێت. که به تایبەتی هەمان ئەو خاڵانه له ئەدەبی عەرەبی قۆناغی ئامادەییدا هەیە که له جیاوازی نێوان شیعری نوێی عەرەبی و شیعری کلاسیکی عەرەبیدا هەیە، له بەشێکدا لەسەر بەدر شاکر سەیاب.

لێرەدا پێم باشه ئاماژه بۆ ئەوه بکەم که هێڵی درێژکراوەی شیعری کوردی له بابه تاهیرەوه تاکو ئێستا چەند دابڕانێکی تێدایه له بابا تاهیرەوه بۆ نالی، له نالیـیەوه بۆ گۆران، له گۆرانەوه بۆ شێرکۆ بێکەس. بێگومان لەگەڵ هەریەکه لەم ئەزموونانەشدا چەندین ناوی تر بەشدارن. بەڵام ئەمه هێڵه سەرەکیەکەی شیعری کوردییه. لێرەدا باسەکەی کاك ڕەوف پەیوەندی به دوای گۆرانەوه هەیه. هەر بۆیه بۆ ئەوەی بتوانین سیما دیارەکانی ئەزموونی دوای گۆران دیاری بکەین دەبێ بزانین خاسێتەکانی ئەزموونی گۆران چییه.

ئەوه ئاشکرایه که گۆران له ڕووی بنیادی شیعریەوه پشتی له شێوازی شیعری نالی و شاعیرانی بابان کردووەو گەڕاوەتەوه بۆ نووسین به کێشی پەنجەو کێشەکانی فۆلکلۆری کوردی که ئەو کێشانەش زیاتر هاوشێوەی کێشی (گاتا)کانن که ئەوانیش سروده ئایینییەکانی ئایینی زەردەشتین. دیاره له ڕووی جیهانبینی و پرسیارەکانییەوه گۆران له هەندێ لایەنی کەمدا نەبێت جیاوازی ئەوتۆی لەگەڵ جیهانبینی شیعری پێش خۆیدا نیه، خاڵی جیاواز له نێوان گۆران و شاعیرانی بابان دا ئەوەیه که ئەوان وەکو شاعیرانی قۆناغی کلاسیکی شیعری کوردی له مەودایەکدا کاریان کردووه که عەقڵ به جۆرێك جێگای دیاری هەیه له بەرهەم هێنانی شیعردا، نالی لەگەڵ گەشەی میرنشینی بابان دا ئەگەر به خەیاڵیش بێت گەشه دەکات و گۆرانی ئاسوودەیی بۆ پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشا دەڵێت، له ڕووخانی میرنشینیشدا شین دەگێڕێت، مەحوی لەگەڵ کزبوونی دەسەڵاتی دەوڵەتی ئیسلامیدا تراژیدیای بێبەهایی ژیان و دنیامان بۆ دەنووسێتەوه. بەڵام گۆران سەرباری پشت کردن له شێوازی شیعری ئەوان ڕۆمانسیەکی مات و مەلوله که به دوای وێنه ونبووەکاندا دەگەڕێت(٣). ئەو گەڕانەش دڵخۆشی ناکات بەڵکو مایەی خەفەته بۆی. بەڵام جێگای خۆیەتی بپرسین جیاوازییەکانی گۆران و دوای گۆران چین؟ ئایا ئەوەنده جیاوازی هەیه له نێوان گۆران و دوای گۆران دا هەتا

بتوانین بە دوو قۆناغی جیاواز لە یەکتر دایان بنێین؟ دیارە بە ئاشکرا بنیادی شیعری یان فۆرمی شیعری قۆناغی گۆران جیاوازە لە قۆناغی دوای گۆران کە ئێمە بە قۆناغی ئەزموونی ڕوانگە چەندین جار ناومان بردووە.

لە ڕووی جیهانبینی یان ئەو پرسیارانەوە کە هەریەکە لەم دوو قۆناغەی پێدەناسرێتەوە دەشێ ئەم چەند خاڵەی خوارەوە دەست نیشان بکەین. گۆران وەك شاعیرێکی ڕۆمانسی دەناسرێت کە گوزارشت لە خودی خۆیی و هەست و ویستە تایبەتیەکانی خۆی دەکات و هەردەم بە دوای وێنە دیارەکانی ژیانی خۆیدا دەگەڕێت، کە ئەوانیش وێنەی باوك و برای کوژراوە، وێنەی ئافرەت و خۆشەویست، کە ئەویشی دەستگیر نابێت، دەگەڕێتەوە بۆ ئامێزی سروشت کاتێ لە گەیشتن بە سروشتیشدا ناگات بە وێنەیەکی ڕەها لە چێژو لە جوانی و لە ئێستاتیکا پەنا دەباتە بەر یەقینی سیاسەت و ئایدیۆلۆژیا کە ئەوەش دەبێتە دوا خاڵ لە جوڵەی ئەزموونی شیعری گۆران دا. ئافرەت لای گۆران ڕەگەزێکە بۆ خۆشەویستی، پانتاییەکە بۆ جێبەجێ کردنی ئارەزووە سێکسیەکان، سروشت ڕووبەرێکە بۆ وەرگرتنی چێژی جوانی و پانتاییەکە بۆ خۆ حەشاردان و خۆ دفن کردن، هەم منداڵدانی دایکەو هەم گۆڕیشە، ئەزموونی گۆران ئەزموونی گریانە هەم بە مەبەستی پاکژبوونەوە، هەم بە مەبەستی خۆ لاواندنەوەو گۆشەگیری لە هەمان کاتدا بانگەشەی جۆرێك لە فەردیەت و نەرجسیەت.

بەڵام ئەزموونی دوای گۆران کە بە ئەزموونی ڕوانگە دەناسرێتەوەو سەرجەم خاسێتە دیارەکانی ئەو ئەزموونە لای شێرکۆ بەرجەستە دەبێت دەتوانین لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا کۆی بکەینەوە کە بەتەواوەتی جیاوازن لە ئەزموونی گۆران. ئێمە زیاتر بۆ قۆناغی ڕوانگەو تا ساڵانی هەشتا شێرکۆ دەکەینە نموونەی قسەکانمان چونکە لەو قۆناغەدا هیچ شاعیرێك نەبووە لە شیعری کوردیدا ئەوەندەی شێرکۆ خاسێتەکانی جیاوازی لەچاو قۆناغی گۆراندا هەڵگرتبێت ئەزموونی شیعری ڕوانگە لە سەرجەمی ئەو خاسێتانەی کە بۆ ئەزموونی گۆرانمان دەست نیشان کرد جیاوازی هەیە. ئەزموونی ڕوانگەو تەنانەت بەشێکی زۆری شیعری دوای گۆران لە بری خۆلاواندنەوەو گوزارشت کردن لە خودی شاعیر خۆیی و بە چەق کردنی خودی شاعیر و مەسەلە زاتیەکان لە

بارێكی كەرنەڤاڵیدایـەو لـە پێكهاتـەی كۆیـی یـان دەسـتەجەمی ئێمـەی كـورد گوزارشـت دەكات، هەڵبەت ئەوەش پـەیوەندی بـە بـاری سیاسـی و مێژوویـی ئـەو قۆناغـەی ژیـانی كوردەوە هەیە. لە كاتێكدا ئەزموونی گۆران ئـەزموونی خولاندنەوەیـە بـە دەوری زاتـدا بـەو ئامانجـەی لـە ڕێگـا گـەڕان بـە دوای جـۆرە یـەقینێكدا سـەرجەم خـەوش و ناتەواوییـەكانی ئـەو زاتـە بشارێتەوە، ئـەزموونی دوای گـۆران بـە گشـتی و ئـەزموونی شێركۆ و چەند شاعیرێكی تر ڕووتكردنەوەی ئەو زاتـە تێكشكاوەو ئامادەكردنیـەتی بـۆ ئەوەی بگاتە حاڵەتی خۆبینین و خۆناسین.

هێندە لە گوێ ئاگردانی وڕێنەكردنی باپیراندا دانیشتم و
ئەژنۆم دایە بەر چەناگەم و گوێم لە شلپ و هوڕی درۆیان گرت
ئێستا وەك سێبەرێكی كڕی خەواڵووی مێش لێ نیشتووم لێهاتووە.

(پەریزادەو گوڵەكەی دوژمنی)

زانیم هێشتا فێرە ئاخاوتن نەبووم
شیعرم ئازار داوە، تەنكاوم خوێندۆتەوە
ڕوانینم هەر ئەوەندەی چۆلەكەیەكی تەڕ فڕیووە.

(پەریزادەو گوڵەكەی دوژمنی)

ئەم چەند دێڕەی شێركۆ نموونـەن لـە سـەدان نموونـەی تـری هاوشـێوەیان كـە ئـەو ئامادە كردنەی خودی ئێمە لە بەردەم ئاوێنەی خۆناسیندا یـان بـە لایـەنی كەمـەوە لـە بەردەم ئاوێنەدا بۆ سەیری خۆكردنـی خۆمـاندا دەخاتـە ڕوو. لـە كـاتێكدا سروشـت لای گۆران جێگایەكە بۆ خـۆ حەشـاردان و مەنزڵگایەكـە بـۆ حەوانـەوە، بـەڵام سروشـت لای شاعیرانی دوای گۆران بـە هـەموو ڕەگەزەكانیـەوە جوگرافیـای كوردسـتان و بەشـێكە لـە زەمینەی كوردی و پایەیەكی گوتاری نەتەوەیی كوردییە. دەتوانین بۆ ئەم مەبەسـتەش ئاماژە بۆ چەندین نموونەی شیعری بكەین هەر لـە شـاعیرانی ڕاسـتەوخۆ هـاتووی دوای گۆران وەكو هەردی و بەختیار زێوەر و دڵدار و دڵزار و دیلان و كامەران و عەلی فـەتاح دزەیی تا دەگات بە شاعیرانی حەفتاكان لە شـێركۆ و ڕەفیـق سـابیر و ئـەنوەر قـادرو لـە نـەوەی هەشـتاكانیش هاشـم سـەراج و جـەمال غـەمبار و جـەلال بـەرزنجی و كـەریم

دەشتیو.. تاد. کە مامەڵەکردنیان لەگەڵ سروشت و ڕەگەزەکانیدا بۆ ئەوە بووە بیکەن بە ڕەگەزێکی شیعری و پایەی گوتاری نەتەوەیی، ئەگەرچی ئەو گوتارە لە ئاستی بینراودا بووبێت یان لە ئاستی نەبینراو.

ئەم خاکە پێم ئەڵێ: بە حەقیقەت لە گەوهەرم

ئەو ئاوە پێم ئەڵێ: بە تەبیعەت کە کەوسەرم. (بەختیار زێوەر)

ئەی شەوە زەنگ، ئەی تاریکی، ئەی ڕەشایی شەو

دەی باڵی ڕەش بکەرەوە، بۆ چاوی بێخەو (دیلان)

لە کاتێکدا ئافرەت لای گۆران زیاتر ڕەگەزێکی ئێستاتیکی و پانتاییەکە بۆ چێژەکانی پیاو، بۆ جێبەجێ کردنی ئارەزووە سێکسیەکان، لای شاعیرانی دوای گۆران و بە تایبەتیش لای شێرکۆ و زۆرێکی تریان، ئافرەت ڕەگەزێکی زیندووە لە پێکهاتەی کوردو پایەیەکی گوتاری نەتەوەییە. لە لایەك بریتییە لە سروشتی کوردستان. لە لایەکی تر خۆی خەباتگێڕە یان دایك و خوشك و هاوسەری پێشمەرگەیە.

ئەزموونی گۆران، ئەزموونی گریان و خۆلاواندنەوەیە، ئەزموونی دوای گۆران ئەزموونی کەرنەڤاڵییەو گەوهەرێکی دەستەجەمی هەیە. تەنانەت گریانیش تیایدا گریانی تاکەکەس نیە لە ئەنجامی گۆشەگیریدا، بەڵکو گریانی ئێمەیە بۆ دەرئەنجامی کارەساتەکان، گریانی ئێمەیە لە ئەنجامی بینین و ناسینی گەوهەری تێکشکاو و نائامادەماندا، واتە گۆران شاعیرێکی دڵتەنگ و غەمگینە لە ئەنجامی کارکەرە زاتیەکاندا، شاعیرانی دوای گۆران دڵتەنگ و غەمگینن لە ئەنجامی کێشەی ئێمەدا وەکو نەتەوە.

جیهانبینی گشتی شیعری گۆران زیاتر لەسەر پایەی کێشە ئینسانیە مەودا قوڵەکان وەستاوە، جیهانبینی دوای گۆران زیاتر لەناو مێژووی ئێمەوە بەرجەستە دەبێت و لە ڕوانگەی خۆمانەوە هەموو شتەکان دەبینێ، بەڵام ئەزموونی گۆران جۆرێك لە جیهانبینی بەرهەم دەهێنێت کە لەسەر بنەمای گشت و لە ڕوانگەی جیهانپەروەرییەوە دەڕوانێتە ئێمە.

بێگومان ئەمانەو دەشێ چەند بنەمایەکی تریش هەبن بۆ ئەوەی جیاوازی لە نێوان گۆران و دوای گۆران دا دابنرێت، بەڵام کاك ڕەوف عوسمان لەبەرئەوەی ناتوانێت جگە

لە ڕووکەشی دیاردەکان هیچی تر ببینێت ناتوانێت لـە گەوهـەری قۆناغـە جیاوازەکـانی شیعری کوردی تێبگات و لە کاتی نووسینیشدا لەو بارەیەوە هەر ئەو قسە سـەرپێییانە دووبارە دەکاتەوە کە باسی ڕووکەش دەکەن و بـە شێوەیەکی گشتیش خوێنـەری کـورد دەیانزانێت، چونکە ئـەو خاسێتانەی کـە نووسـەر لـەو باسـەدا لـە بـارەی ڕەهـەندەکانی شیعری نـوێی کوردیـەوە دیاریکردوون لـە سـەرجەمی ئـەو خاڵانـە زیـاتر نـین کـە لـە پرۆگرامـی خوێندنـی ئـەدەبی کوردیـدا هـەن، کـە بێگومـان کەسـێك ئەگـەر عـەقڵی ڕەخنـەیی هـەبێت دەزانێت ناتەواوییـەکانی نـاو پرۆگرامـی خوێندنـی ئـەدەبی کـوردی چـەند زۆرن. لـەلای گـەلانی تـر توێـژەرو ڕەخنـەگرەکانی دەکەونـە سـەرووی ئـــەو پرۆگرامانەوە و ئەوان مافی تاووتوێ کردن و گۆڕینی ئەو پرۆگرامانەیان هەیـە کـەچی کـاك ڕەوف وەکـو ئـەوەی هـەمووومان بێئاگـا بـین لـە پرۆگرامـی خوێندنـی ئـەدەب لـە قۆناغـەکانی ئامـادەییدا هـەمان بەرنامـەمان بـە نـاوی ڕەهـەندەکانی شـیعری نـوێی کوردیەوە پێ دەفرۆشێتەوە. بێگومـان ئـەو پرۆگرامـەی خوێندنـی ئـەدەبی کـوردی لـە ئامادەییـەکاندا لەسـەر شـێوەی هاوشـێوەکردن لەگـەڵ پرۆگرامـی ئـەدەبی خوێندنگـا ئامادەییەکانی عێراق دانراوە، دەشـێ کـاك ڕەوف ئـەوەی عەرەبیەکـەی وەرگرتبـێ و لـە جیاتی ناوی عەرەب و شیعری عەرەبی ناوی کورد و شیعری کوردی دانابێت.

کـاك ڕەوف دەڵێت: دەشـێ هـەندێ خـاڵی نـاوکۆیی دەرخـەین و بـە ئاسـتەم لەگــەڵ قۆناغەکانی تردا بەراوردیان کـەین، واتـە کلاسـیك و ڕۆمـانتیك دەبێت ئاگاشـمان لـەوە بێت کە نەکەوینـە تەپکـەو داوی غافلگیری و کوتومـت ئـەو بـارو دۆخانـەی کـە ڕێبـازە شـیعرییەکانی ئـەوروپاو وڵاتـانی تـر چاویـان تیاکردۆتــەوە پراکتـیزە بکـەین لەسـەر نەخشەی جوگرافیای شیعری نوێی کوردی.

ئـەو خاڵە ناوکۆییانـەی کـە ئـەو پـێی وایـە دەریـان بخـات چـین؟ لـە کـاتێکدا لـە وتارەکەیدا هیچ خاڵێکی لەو جۆرەی دەست نیشان نەکردووە، ئەمە جگە لەوەی ئـەوەی کە ئەو ناوی ناوە بەراوردکردن لە نێوان شیعری نـوێی کـوردی و شـیعری کلاسـیك و ڕۆمانسی کوردیدا هیچیان لە خاڵە سەرەکیەکانی جیاوازی نێوان ئەو سێ قۆناغـە نـین و ئـەو پێودانگـە گشتیەشـی کـە قۆناغـەکانی شـیعری لەسـەر ئاسـتی جیـهان پـێ

جیادەکرێتەوە هیچ خاسێتێکی تایبەتمەند بە شیعری کوردی دەرناخات. بەڵکو شیعری کلاسیکی هەموو نەتەوەکان کۆمەڵێك بنەمای لێکچوویان هەیە کە جیاوازی لە شیعری ڕۆمانسی و هەردووکیشیان پێکەوە جیاوازن لە شیعری نوێ.

بۆ نموونە شیعری کلاسیکی ئەوروپی چ ئینگلیزی و چ فەرەنسی و ئیتالی و ئەڵمانی و ئەوانی تریش بە شێوەیەکی گشتی لە ڕووی بنیادی زمان و کێشەوە بە شێوازی ئایامبیك و میترە جۆراوجۆرەکان نووسراون لەگەڵ هەردوو جۆر لە سۆنێتی ئیتالی کە بە سۆنێتی پتیرئارك[٤] بەناوبانگە، هەروەها سۆنێتی ئینگلیزی کە بە سۆنێتی شکسپیر ناودەبرێت[٥] شیعری کلاسیکی عەرەبی و کوردی و فارسی یان بەپێی کێشەکانی خەلیلی ئەحمەدی فەراهیدی نووسراوە یان کێشی مەسنەوی یان کێشی فۆلکلۆر پەیڕەوی (سەروا)ش کراوە چ لە شیعری کلاسیکی ئەوروپیداو چ لە شیعری کلاسیکی عەرەبی و کوردی و فارسیدا.

شیعری ڕۆمانسی ئەوروپی بە شێوازێکی نوێتر نوسراوە کە پێی دەوترێت (Free Verse) و بەرامبەر بە (شیعری حرَ)ی عەرەبی و قەسیدەی ئازادە کە لە ئەدەبی کوردیدا لە سەردەمی شێخ نوری و ڕەشید نەجیب و گۆرانەوە دەردەکەوێت و دەبێتە شێوازێکی باڵادەست. هەمان دیاردە لە ڕۆمانتیکی ئینگلیزیدا دەست پێدەکات.

شیعری نوێی ئەوروپی و عەرەبیش لە ڕووی بنیادی زمانەوە پێیان ناوەتە قۆناغی بەکارهینانی زمانی پەخشان لەگەڵ پەیرەوکردنی هەندێ پیوانەی ناوکۆیی لە جۆری مۆسیقا و یاریکردن بە زمان. کە هەمان دیاردە لە شیعری کوردی دوای گۆران دا بە ئاشکرا هەستی پیدەکریت، کەواتە لیرەوە بۆمان دەردەکەویت کە قۆناغە چوون یەکەکانی شیعری نەتەوە جیاوازەکان لە شیوەی گشتیدا نزیکن لە یەکتر، بەلکو ئەوەی جیایان دەکاتەوە لە یەکتری ئاستەکانی داهینان و گەوهەری ئەو پرسیارانەیە کە ئەدەبی هەر نەتەوەیەك بەرزی دەکاتەوە. بیگومان لەم روانگەیەوە دەشێ جیاوازی هەبیت لە نیوان نەك ئەدەبی نەتەوەکان بەلکو تەنیا جیاوازیش لە نیوان دەنگەکانی ئەدەبی هەر نەتەوەیەك خۆیدا فرە رەهەندی و هەمەلایەنەی بۆچوون و پرسیارو جیهانبینی دیاری دەکات و بگرە بەرهەمیشی دینیت.

بەراوردکردنی شیعری نوێی کوردی بەو پێوانانەی کە کاك ڕەوف عوسمان بەکاری هێناون لەگەڵ شیعری کلاسیك و ڕۆمانتیکی کوردیدا ناشێت بکرێتە زەمینە بۆ قسەکردن لەسەر شیعری نوێی کوردی چونکە کارێکی لەم جۆرە پێویستی بە ناسینی وردی هەریەکە لەو قۆناغانە هەیە، ئایا کاك ڕەوف دەزانێت گوتارەکانی شیعری کلاسیکی کوردی چین؟ ئایا فرە ڕەهەندی پرسیارەکانی شیعری کلاسیکی کوردی بۆ لێك دەدرێتەوە؟ بێگومان نەخێر، چونکە بەڵگەی زیندوومان لە بەردەستدایە هەر لە نووسینی کاك ڕەوف خۆی. بۆ نموونە کاك ڕەوف لە فیستیڤاڵی ڕۆشنبیری وەزارەتی ڕۆشنبیریدا لە ناوەڕاستی مانگی مایسی (١٩٩٣)دا باسێکی لەسەر مەولەوی پێشکەش کرد و دواتریش لە گۆڤاری ڕامان دا بڵاوی کردەوە. لەو باسەدا ژمارەی دێڕەکانی مەولەوی کە نووسیوویەتیەوە بە ئەندازەی نووسینی خۆیەتی لەسەر دێڕەکان، کە نووسینەکانی خۆیشی لەسەر دێڕەکانی مەولەوی جگە لە داڕشتنی عاتیفی هیچی تر ناگەیەنێت (من لە ڕۆژی کۆڕەکەیدا لەسەر مایکرۆفۆنەوە ئەم قسەیەم کرد). دوای ئەوە لە فیستیڤاڵی ساڵی (١٩٩٩)ی بنکەی گەلاوێژدا بابەتێکی پێشکەش کردبوو لەسەر شیعری نالی و مەحوی کە هەمووی هەوڵەکەی ئەوە بووە بیسەلمێنێت (مەحوی) دزی لە نالی کردووە، کە لە خۆیدا ئەوە دەروازەیەکی هێجگار لاوازە بۆ توێژینەوەی ئەدەبی و ئەو دەروازەیەش پێشتر مامۆستا مەسعود محەمەد لەسەری نووسیووەو کاك ڕەوف تەنیا بۆچوونەکانی ئەوی دووبارە کردبووەوە. لە هەموویشی سەیرتر ئەوەیە کە لەو باسەدا کە پەیوەندی بە مەولەوییەوە نیە کاك ڕەوف هاتووە لەهەر شوێنێکدا ئارەزووی کردبێ شیعرێکی مەولەوی تێ ئاخنیووە. هەر لە فیستیڤاڵی مەولەویدا کاك ڕەوف دیسان هەمان باسەکەی پێشتری لەسەر مەولەوی بە زیادکردنی هەندێ دێڕ و لابردنی هەندێکی تر هێنایەوە مەیدان. بە حساب کاك ڕەوف لەمێژە بە شیعری مەولەوییەوە خەریکە بەڵام تاکو ئێستا نەیتوانیووە بە هیچ شێوەیەك نە لە جیهانبینی مەولەوی تێبگات نە سەرچاوەکانی شیعری مەولەوی دیاری بکات، بۆ ئەم مەبەستە دەتوانم ئاماژە بۆ ئەو وتارە بکەم کە لە دوای فیستیڤاڵی مەولەوی لە پاشکۆی ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێدا بڵاوم کردەوە بە ناونیشانی "ئەوەی دەبوو دەربارەی مەولەوی بگوترایە نەگوترا[٦]".

هەروەك گوتمان و ئەگەر پێویستیشی کرد لە داهاتوودا بە نموونەی زیندوو دەیسەلمێنین کە کاك ڕەوف بە هیچ شێوەیەك نەیتوانیووە لە ڕەهەندەکانی شیعری کلاسیکی کوردی بگات و کاتێ باسی گۆرانیش دەکات ناتوانێت یەك خاسێتی تایبەتی لە بەرهەمی گۆران دەست نیشان بکات کە پێشتر نەگوترابێت، لە کاتێکدا ئەو بەراوردەی ئێمە پێشتر لەم باسەدا هێناومانەتەوەو پێشتریش لەو کتێبەی لەسەر گۆران بە ناوی (گەڕان بە دوای یەقیندا) چاپمان کردووە بەشێك لەم تایبەتمەندیانەو چەندین لایەنی تری گوتار و جیهانبینی بە گۆرانمان دەست نیشانکردووە.

لە دوای ئەوەی کە بۆمان دەرکەوت کە کاك ڕەوف عوسمان بەبێ پێشینەیەکی ڕۆشنبیری و بەبێ ئەوەی کە توانیبێتی کارێکی ئەوتۆی ڕەخنەیی لە شیعری نوێی کوردیدا ئەنجام بدات دێت باسی ڕەهەندەکانی شیعری نوێی کوردی دەکات، کە پێم وایە ئەو نە توانیوویەتی سەرجەم شیعری نوێی کوردی بخوێنێتەوە، نە هیچ لێکۆڵینەوەیەکی جدی دەربارەی هیچ دەقێکی دیاری شیعری نوێی کوردی ئەنجام بدات، ئەوانەشی نووسیوونی جگە لە شتی هێجگار گشتی هیچ تر نین، ئەویش بە جۆرە زمانێك کە ڕاستەوخۆ لە زمانەکەیەوە تێدەگەین کە (ئینشا) دەنووسێت چونکە ڕەخنە زمان و زاراوەی تایبەتی خۆیی هەیە. ناکرێت بە زمانی فۆلکلۆر ڕەخنەی ئەدەبی یان وتاری سیاسی و فەلسەفی بنووسرێت.

کاك ڕەوف عوسمان لە بەشێکی ئەو وتەیەی لە سەرەوە هێنامانەوە دەڵێت: دەبی ئاگاشمان لەوە بێت کە نەکەوێتە تەپکەو داوی غافلگیری و کوتومت ئەو بارودۆخانەی کە ڕێبازە شیعرییەکانی ئەوروپاو وڵاتانی تر چاویان تیا کردۆتەوە پراکتیزە بکەین). سەرەتا دەمەوێت سەرنج بدەینە هەردوو وشەی (تەپکەو داو)، پێم وایە کاك ڕەوف کرداری ڕەخنەو لێکۆڵینەوە بە ڕاوە (سوێسکەو کەو) تێدەگات ئەگینا ئەو وشانەی بەکار نەدەهێنا. کاك ڕەوف باسی ئەو بارودۆخانە دەکات کە شیعری ئەوروپاو وڵاتانی تر چاویان تیاکردۆتەوەو پێی وایە نابێت ئەو بارودۆخانە پراکتیزە بکەین.

دیارە ئێمە دەزانین زاراوەی بارودۆخ لە بری زەمینە بەکارهاتووە لە وتەکەی کاك ڕەوف دا بێگومان بارودۆخیش ئەوەیە کە زەمینە بۆ سەرهەڵدانی دیاردەیەك،

ڕووداوێك دەرەخسێنێ یان خۆش دەكات ئایا ئێمە بە چ مەنتیقێك دەتوانین بارودۆخێ لێرە لەسەر واقیعی كوردستان پیادە بكەین كە شیعری ئەوروپا چاوی تیا هەڵهێناوە. تاكو ئێستا مرۆڤ بە شێوەیەكی گشتی دەكەوێتە ژێر كاریگەری بارو دۆخەوەو نەگەیشتۆتە ئەوەی كە بارودۆخ پراكتیزە بكات. بێگومان ئێمە هەمووومان تینووی ئازادی و سەربەخۆیی كوردستانین، بەڵام ئایا توانیوومانە بارودۆخی نێودەوڵەتی بەوجۆرە پراكتیزە بكەین كە بانگەوازی سەربەخۆیی كوردستان بكەین، بارودۆخی كەش و هەوای كوردستان سێ ساڵە وشكانیە، ئایا دەتوانین بەسەر ئەو بارودۆخە وشكانیەدا بارودۆخێك پراكتیزە بكەین كە بارودۆخی باران و بەفر بارین بێت؟ ئەم قسەیەی كاك ڕەوف واتە پراكتیزەكردنی بارودۆخەكانی لەدایكبوونی شیعری ئەوروپا لە شیعری كوردیدا مانایەكی نیە، بەڵكو ڕاستتر وایە بگوترێت دەشێ تایبەتمەندی ئەو بارودۆخە كۆمەڵایەتی و مێژوویی و شارستانێتیە لەبەرچاو بگیرێت كە هەر نەتەوەیەك یان هەر كۆمەڵگایەكی تێدا دەژی.. ئەگەرچی ناكرێت پێ لەسەر ئەوە دابگرین كە شیعر ڕەنگدانەوەی سەد دەرسەدی واقیعە. چونكە ئێمە دەزانین شیعر بەرهەمی خەیاڵ و نەستەو خەیاڵ و نەست زمان بە شیعریەت بارگاوی دەكەن و دەلالەت دەبەخشنە زمان.

لە لایەكی ترەوە ئەوە بۆچوونێكی زۆر دروست نیە كە ئێمە وای بۆ بچین شیعری كوردی پەرت بكەین لە شیعری نەتەوەكانی تر. ڕاستە ئەدەبی هەر نەتەوەیەك تایبەتمەندی خۆیی هەیە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ناكرێت وای بۆ بچین بەبێ پەیوەندی و تێكەڵاوبوون و بەبێ سوود وەرگرتن لە ئەزموونی شیعری دەرەوەی خۆمان، ئەزموونێكی دەوڵەمەندی شیعریمان هەبێت. بەڵگەی زیندووشمان هەیە لە مێژووی ئەدەبی كوردیدا. ئەو شاعیر و چیرۆكنووسانەی كە نەیانتوانیووە سوود لە سەرچاوەكانی ڕۆشنبیریی و ئەزموونی ئەدەبی دەرەوەی خۆمان وەربگرن، نەیانتوانیووە شتێكی ئەوتۆ پێشكەش بكەن، بە تایبەتی لە بواری نوێگەریدا دەبێ ئەوە بزانین كە نوێگەری كوردی سەرچاوەكانی لە دەرەوەی پانتایی ڕۆشنبیری خۆمانەوە هاتووە و ئەوەی گرنگە ئێمە چۆن دەتوانین سوود لەو سەرچاوانە

وەربگرین، چۆن دەتوانین پایەکانی فەرهەنگ و ڕۆشنبیری خۆمان بکەینە زەمینەو بنەمای نوێگەری.

لە بواری شیعردا من پێم وایە شیعری نوێی کوردی لە ڕووی کرۆنۆلۆجیەوە دەکەوێتە دوای سەرهەڵدان و دەرکەوتنی شیعری نوێی نەتەوە دراوسێکانمانەوە کەواتە دانی پێدا بنێین یان نا شیعری نوێی کوردی کاریگەری ئەزموونی شیعری نوێی ئەو نەتەوانەو تەنانەت ڕۆژئاواشی لەسەرە. ئەو ڕۆشنبیرییەی کە ناتوانێت کەڵك لە ڕۆشنبیری و ئەزموونی ئەدەبی و هونەری گەلانی پێشکەوتوو وەربگرێت، ئەوا بە دواکەوتوویی و گۆشەگیری دەمێنێتەوە، گرفتی ڕۆشنبیری کورد ئەوەیە ناتوانێت نە سوود لەو ئەزموونانە وەربگرێت، نە خۆیشی لە گەوهەرو ماهیەتی نوێگەری تێدەگات. هۆکەشی ئاشکرایەو ئەوەیە کە ڕۆشنبیری کورد ڕوانینێکی ئاشکرای بۆ ڕۆشنبیری بە گشتی و بۆ ڕەگەزەکانی بە تایبەتی نیە، خاوەنی جیهانبینی نیە، ئەمە جگە لەوەی کە مەگەر بە دەگمەن ئەگینا شاعیرانی نوێی کورد نازانن چەمکی شیعر چیە؟ تاکو ئێستا لەوە تێنەگەیشتوون کە ناشێت شیعری نوێ لە مەعریفە جیابکرێتەوە. بەڵکو بە پێچەوانەوە سەرباری کارکردنی خەیاڵ و نەست وەکو دوو ڕەگەزی سەرەکی بۆ بەرهەم هێنانی شیعر و بۆ بارگاوی کردنی زمان و بۆ بەرهەم هێنانی شیعریەت، بەڵام گومان لەوەدا نەماوە کە شیعری نوێ بارگاوی کراوە بە مەعریفەی جۆراوجۆر. لە شیعری نوێدا قۆناغی کارکردنی هەست و خەیاڵی سادەو ڕووکەش بەسەرچووە، سەردەمی وێنەی بێ دەلالەت نەماوە، گۆرانیە سادەکانی ڕۆمانسیەت و لاواندنەوەی زات بە شیعر دانانرێت، ئەوانەی کە بەوجۆرە دەنووسن لە ئێستادا دەیسەلمێنن کە هیچ ئاگادارییەکیان لە چەمکی شیعر نیە. ئەوانەشی کە بە ناوی ئەزموونی نوێوە دەیان شتی بێ سەروبەریان بە زمانێکی ناشیعری کۆکردۆتەوەو ناویان لێناوە ئەزموونی نوێ و نەیشیانتوانیووە شیعریەت بەرهەم بهێنن.. دیسان پێمان دەڵێن کە نازانن چەمکی شیعر چیە.

هەڵبەت مەبەست لەم قسانەش ئەوە نیە کە کورد دوای گۆران هیچ ئەزموونێکی نوێی نیە، نەخێر بە پێچەوانەوە ئێمە پێمان وایە ئەزموونی ڕوانگەو شاعیرانی

حەفتاكان جێگای لەسەر وەستانە، خۆ ئەگەر پرۆژەیەكی تەواویش نەبێت ئەوا پرۆژەیەكە خاوەنی سیماو تایبەتمەندی خۆیەتی و تاكو ئێستاش دیارترین ناوی ئەو ئەزموونە كە شێركۆیە هێشتا بەردەوامە.

كاك ڕەوف دەڵێت: لای من هەندێك دارو باری فۆرم و تەكنیكی شیعری قۆناغی گۆران تا ئێستاش درێژەی هەیەو خاڵی كۆتایی ئەو قوتابخانەیە نەگەشتۆتە بن بەست و ئێكسپایەر بوون، لەوانەیە هەندێك دەنگ ویستبێتیان لێی قوتار بن و جێی بێڵن، كە ئەمە وەك خولیاو ئاواتی داهێنەر تا بڵێی پیرۆزە بەڵام تا ئێستا بۆ كەس نەلواوە).

بۆ ئەوەی بسەلمێنرێت كە هیچ دەنگێكی شیعری لە فۆرمی شیعری گۆران دوور نەكەوتۆتەوەو شاعیرانی دوای گۆران هەر هەمان فۆرمی گۆران بەكاردێنن دەبێ بە بەڵگە ئەوە بسەلمێنرێت، لە كاتێكدا كاك ڕەوف عوسمان ئەو قسەیە دەكات هیچ بەڵگەیەكی سەلمێنەر پێشكەش ناكات. ئێمە دەزانین كە گۆران لە سەرەتاوە بە شێوازی كۆن شیعری نووسیووە و پاشانیش هاتۆتە سەر بەكارهێنانی كێشی فۆلكلۆر یان كێشی پەنجەو پەیڕەوكردنی سەروا یەكێكە لە خاسیەتە دیارەكانی شیعری گۆران. ئەگەر سەرنجی ئەزموونی شیعری شاعیرانی حەفتاكان و هەشتاكان و نەوەدەكان بدەین، ئەوەی كە دەشێ بە شیعر دابنرێت مەگەر بە دەگمەن و بە ڕێكەوت ئەگینا نە ئەو كێشانە وەكو پێداویستی شێوازی شیعری كاریان پێكراوە، نە گرنگیش بەسەروا دراوە. شێركۆ لە ئەزموونی سەرەتاییدا هەمان شێوازی گۆرانی بەكارهێناوە، بەڵام لە ساتەوەختی بە دەنگ بوونیەوە كە لە دوای شكستی بزوتنەوەی كوردەوە لە ساڵی (١٩٧٥) دەست پێدەكات، ئەو شێوازەی بەجێهێشتووەو نە ئەو كێشە شیعریانەی گۆران و نە سەرواو نە بنیادی شیعریشی، لە هیچ كام لەمانەدا لەسەر شێوازی شیعری گۆران ناڕوات. با سەرنجی شیعرە دیارەكانی شێركۆ بدەین و ئەو تاقیكردنەوە شیعریانەی كە كردوویەتی وەكو شیعری درێژ و پۆستەرە شیعر و داستانە شیعر و شانۆنامەی شیعری و قەسیدە درێژەكانی و دواجاریش ڕۆمانە شیعر. كە شێركۆ لە سەرجەم ئەزموونی خۆیدا ناوەڕۆكێكی خۆیی واتە كوردی كە سەرجەم گوزارشت كردنە لە مێژوو، عەقڵ و كەلتوور و كەسێتیو شارستانێتی كوردی دەخاتە دووتوێی فۆرمێكەوە كە هەمان

فۆرمی شیعری نـوێی جیهانیـە کەواتـە هـەر لـێرەوە پایـەی بـەهێزی نوێگـەری شـێرکۆ دەچەسپێت و دەبێتە بەرجەستەکەری گوتاری نەتەوەیی ئێمە لە فۆرمێکـی نـوێدا، کـە گەوهـەری ئـەم گوتـارەش تواندنـەوەی تاکـە کەسـە لـەنێو کۆمـەڵدا، لـەم ئاقارەشـدا بـە تەواوی جیاوازی نێوان گوتاری شێرکۆ کـە هاوکـات گوتـاری شـیعری شـاعیرە دیارەکـانی تری سالآنی حەفتاش هەمان ئاڕاستەو جوڵەیان هەیە بە تایبەتی ئەنوەر قادر و ڕەفیـق سابیر دەردەکەوێت لەگەڵ گوتاری شیعری گۆران دا.

گۆران لـە نـاوەوە بـە شـێوەی شـێرکۆ پەیوەسـتی کـەلتوورو مێـژوو، شارسـتانێتی و عەقڵی دەستەجەمی کوردی نیە، بـەو ئـەندازەی لـە نـاوەوە گۆران پەیوەسـتی ویسـت و ئارەزووەکانی خۆیـەتی واتـە پەیوەسـتە بـە حاڵەتـە زاتیەکانـەوەو شـیعر لای گـۆران گوزارشت کردنە لە خودی تاکەکـەس، بـەڵام لای شـێرکۆ ئەگـەر تەنانـەت لـە چیرۆك و داستان و شیعر و سرووده شیعرەکانیشدا تاکەکەس بدوێ یان هـەموو جوڵـەو کردارێـك لـە دەوری تاکـە کـەس بێـت و بـەوەوە پەیوەسـت بێـت ئـەوا ئـەو تاکـە کەسـە دیسـان نموونەی کۆیە، هەروەك پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد (من) لە ئـەزموونی شـێرکۆ و ئـەنوەر قادر و ڕەفیق سابیردا بریتیـیە لە منی کورد واتە پێکهاتەی کۆ کە ئەمەش بە تەواوەتی جیاوازە لە (من)یـان تاکەکـەس لـە ئـەزموونی گـۆران دا، ئـەزموونی شـیعری حـەفتاکان ئەزموونی دەستەجەمی و کەرنەڤاڵیە ئەگەرچی ئاخاوتن لەسەر تاکەکەسیش بێـت، بـە پێچەوانەی ئەزموونی گۆرانەوە کە ئەزموونی تاکە و تەنانـەت ئەگـەر ئاخـاوتن لەسـەر (کۆ)یش بێت لە ئاکامدا لەسەر تاکەکەس چەق دەبەستێت. ئەزموونی سـاڵی حـەفتاکان وەکو پێشتریش چەند جارێ باسمان لێوە کـردووە ئـەزموونی مانەوەیـە یـان بنیادنـەری گوتاری مانەوەیە، بنەمای کەرنـەڤاڵی ئـەم ئەزموونـە کـارکردنی سـەرجەم ڕەگـەزەکانی مێژوو، سروشت و کۆمەڵە بۆ ڕەخساندنی زەمینەی یەکگرتنـەوە ئـەویش بـەوە دەبێـت کـە هـەر ڕەگـەزە بەشـداری چالاك لـە پرۆسـەی ئامـادەکردنی ئـەو زەمینەیـەدا دەکـات ئەویش بە دەست بەرداربوونی خۆی و کارکردن لـە پێنـاوی پێکهێنانی بنەمایـەکدا بـۆ کارکردنی ئەوانی تر، هەر لەم ڕوانگەیەشەوە جۆرێـك لـە تێکـەڵاوبوون و پێکداچوونـی سـەرجەم ڕەگـەزەکانی سـەر جوگرافیـای ئێمـە کـە جوگرافیـای کوردسـتانە پێکدێـت لـە

پێناوی بنیادنانی پرۆژەیەكدا كە پرۆژەی مانەوەو خۆپاراستن و زیندووبوونەوەیە كە ئەویش لە گەوهەردا دژە پرۆژەیەكە بۆ پرۆژەی سڕینەوەو لەنێوبردنی كورد لە لایەن داگیركەرانەوە. بە مانایەكی تر ڕەهەندی سەرەكی شیعری حەفتاكانی ئێمە كە دەنگە دیارەكانی بریتین لە شێركۆ و ئەنوەر قادر و ڕەفیق سابیر لەو پانتاییەدا كاردەكەن.

یەكێك لە ڕەهەندەكانی تری شیعری حەفتاكان توانەوەو فەنابوونی زاتی شاعیرە لە سروشتی كوردستاندا، لە مێژووی كوردستاندا، لەنێو پێكهاتەی نەتەوەیی ئێمەدا لەو ئاقارەشدا شیعر چ لە ئاستی بینراودا چ لە ئاستی نەبینراودا بۆتە چەكی بەرگری، بەرگریش بە مانای دروشمی سیاسی نا، بەڵكو بەرگری لە ئاستی قوڵی شیعریدا، بەرگری لەو دەلالەتانەی كە شیعر بەرهەمی هێناون، تواندنەوەو ونبوونی (مـن)ی شاعیر لەنێو پێكهاتەی نەتەوەداو زیندووبوونەوەی لە زیندووبوونەوەی نەتەوەدا سیمای دیاری ئەم ئەزموونەیە.

بەڵام ئێستە وەك ئەبینن من زیندووم و
كەچی زۆر دەمێكە ڕۆحم
چۆتە ناو لەشی كوردستانەوە. (شێركۆ)
ئەم كزە بایە پەنجەكانت وەك گەڵای
پایز هەڵدەوەرێنێ
قاچەكانت وەك بەفر دەتوێنێتەوە
ئەوا پشكۆی ئێسقانەكانت بوون بە خۆڵەمێش
تۆ سەری ئەم گۆڕەشت هەڵدایەوە
بۆ (ئەو) ڕەنگە ئێستا لێرە باری كردبێ و
لە كەناری مێژوو پیاسە بكات..
یان نیشتمانێكی كە بۆ ئاوارەكان
بنیات بنێ. (ڕەفیق سابیر)

لێرەدا بە ئاشكرا تواندنەوەی زاتی شاعیر لە جەستەی نیشتمان و نەتەوەدا دەردەكەوێت و ئەو تواندنەوەیەش بە مەبەستی فەنابوونی هەتا هەتایی نیە،

ئـەوەندەی گۆرینـی شـێوازی ئیشکردنە لـە پرۆسـەیەکی بـەربلاوتری کۆمەڵایـەتیدا کـە ئامانجی سەرەکیش لە کردەیەکی شیعریدا بنیادنـانی پـرۆژەی مانەوەیـە لـە بەرامبـەر مەترسیەکانی لەناوچوون دا.

کەواتـە دەتوانـین بلێـین رەهـەندی سـەرەکی شـیعری حـەفتاکان بەرهـەم هێنـانی گوتـاری مانەوەیـە ئـەویش بـە بـەکارهێنانی سـەرجەم رەگـەزەکانی سروشـت و مێـژوو لەگەڵ کۆمەلی کوردی بە هەموو سیماکانیەوە وەکو رەگەزەکانی بەرهەم هێنانی شـیعر، بـە مانایـەکی تـر دەتوانـین بلێـین سـەرچاوەکانی ئـەزموونی شیعری سـاڵانی حـەفتاکان تێکرا بریتـین لـە مێـژوو و سروشـت و بـاری ژیـانی کۆمەڵایــەتی کـورد. گرنگـی ئـەو ئەزموونـەش ئەوەیـە کـە ئـەم رەگەزانــە کـە تێکـرا سـیمایەکی سیاسـیان وەرگرتـووە شـیعریەت بەرهـەم هێـنراوە، ئاسـتی ئیسـتاتیکا لای هـەندێ لـە شـاعیرە دیارەکـانی ئـەم ئەزموونە بە شێوەیەك مەودا قول و کاریگەرە کە مـەودای داهێنانیـان ئەگـەرچی ئـەو بنامایانـە بـۆ بەرهـەم هێنـانی شیعریەت لاوازن بـەڵام ئـەوان تێکرایـی پانتـایی ئـەو مێژووەیـان داگیرکردووەو وەکو بەرهەمـهێنی شا گوتـاریکی دیـار لـە رۆشـنبیری ئـەو قۆناغەی ئێمەدا (بگرە تاکو ئێستاش) دەرکەوتوون.

بۆ قۆناغی حەفتاکانی شیعری کوردی چەند جارێ ئـەوەمان گوێ لێ بـووە کـە سێ ئاراستە یان سێ رەهەند بۆ شیعری حەفتاکانی ئێمە باس دەکرێـت. ئاراسـتەی کفـری و کەرکوك، ئاراستەی سلیمانی، ئاراستەی هەولێر. من پێم وایە لە رووی گوتـاری شـیعری و لـە رووی بەرهـەم هێنـانی شـیعریەت و لـە رووی دەرکـەوتنی دەنگی جیـاوازەوە ئـەم دابەشـکردنە دروسـت نیـە، بـەڵکو سـەرجەم شـیعری ئـەو قۆناغـە کۆمـەلی خاسـیتی هاوبەشـیان هەیـە کـە بێگومـان دەبـێ ئـەوەش بزانـین بـەو ئـەندازەی دەنگـی شـێرکۆ و ئەنوەر قادر و رەفیق سابیر خاوەنی بنەماو سیما دیارەکانی ئـەزموونێکی جیـاواز بـوون لە چاو ئەزموونی گۆران و هەندێ لە شاعیرانی تری وەکو دیلان و کامەران و.. زۆریکـی ئەوانەی لە ساڵانی حەفتاکاندا نووسیوویانە نەبوون بە دەنگ.

لەوانەی کفری لەتیف هەلمەت وەك دەنگیکی دیار دەردەکـەویت راسـتە لـە زۆربـەی بەرهەمی حەفتاکانیدا جۆریك لە سیمای گوتاری مانەوەی پێوە دیارە، بەڵام ئـەزموونی

لەتیف لەچاو ئەزموونی شیرکۆو ئەنوەر قادر و رەفیق سابیردا نەیتوانیووە سێ لایەنی سروشت و میژوو کۆمەلی کوردی بکاتە رەگەزی بنیادنانی گوتاری شیعری خۆیی. دەتوانین بلیین رەگەزەکانی سروشتی کوردستان و مرۆڤی کورد دووان لە رەگەزەکانی بەرهەم هینانی شیعری لەتیفن، بەلام میژووی کورد مەگەر بە دەگمەن ئەگینا نەبووە بە پایەی گوتاری شیعری لەتیف، بەلکو بە پیچەوانەوە ئەم هەرچۆن سەرچاوەی سەرەکی شیعری کلاسیکی کوردی یەکیك لە پایەکانی میژووی فیکری دینی و گوتاری ئیسلام بووە، ئەمیش بەو زمانە سادەیەی کە شیعریەتی پێ بەرهەم هیناوە لە ئاستی قولتردا کە بە ئاستی نادیار ناوی دەبەین بنەماکانی گوتاری دینی ئامادەبوونی هەیەو جۆریك لە یەقین دەبینریت، یەقینی جووت بوونەوەو ئاشتبوونەوە لەگەڵ گوتاری دینیدا یان گەیشتنەوە بە میژوویەکی گشتی تر کە ئەویش میژووی ئیسلامە، یان باشتر بلیین سیمای گشتی بوون و مرۆڤپەروەری لای ئەم بالادەست ترە.

وەکو ئاماژەمان بۆ کرد ئەزموونی شیرکۆو ئەنوەر قادر و رەفیق سابیر ئەزموونیکی تراژیدیەو گوزارشت لە تراژیدیای ویرانکردنی کورد دەکات، بەلام ئەزموونی لەتیف هەلمەت ئەزموونیکی ئاهەنگ ئامیزە، ئەگەرچی رووداوە ساتیەکانی ئیمە زۆر بە زوویی کار لە لەتیف دەکات و راستەوخۆ کاردانەوەی بە شیعر گوزارشتی لیدەکریت، بەلام ئەو گوزارشت کردنە ناگاتە ئەو ئاستەی کە شۆربوونەوە بۆ ناو میژوو یان بۆ رەمزە زیندووەکانی رابردووی ئیمە بە خۆیەوە ببینیت، بەلکو ئەزموونیکی رووکەش و پەیوەستە بە رووداوەکانی ژیانی رۆژانەوە، بە مانایەکی تر ئەزموونی شیعری لەتیف لە سالانی حەفتادا ئەزموونیکە نەیتوانیووە خاسیتی شیعری نوێ لەو روانگەوە کە شیعر هەلگری جۆریك لە مەعریفەی مەودا قول بیت بە دەست بهینیت. دیارە مەبەستمان لەم قسەیە کەمکردنەوەی شوینی ئەم شاعیرە نیە لەسەر نەخشەی جوگرافیای شیعری کوردی بەو ئەندازەی کە مەبەستمانە ئەوە دەست نیشان بکەین کە شیعری لەتیف هەم زمانیکی سادەو هەمە بنیادیکی سادەو هەم پرسیارەکانی ژیانی رۆژانەی خەلکی هەلگرتووە هەر ئەوەش وایکردووە کە شیعری لەتیف شیعری جەماوەری بیت و زۆرینەی خوینەواران بە ئاسانی لێی تێبگەن، بە مانایەکی تر

ئەزموونی شیعری لەتیف ئەزموونیکە کەمتر زمانی ئەو دیووی دەق ئامادەبوونی هەیە تییدا بەلکو بە گشتی بارگاوی بوونی زمانی یەکەمی دەق بەو مانایانەی مەبەستیەتی بیلیت جیهانبینی شیعری ئەم شاعیرەمان پیشکەش دەکات:

سیبەریك لە ئاوازەی ئەندیشەی دلما
خەو بە هیواوە ئەبینیٚ
وەکو ئاو پیئەکەنیٚ
بۆ خۆشەویستییەکی بی کۆتایی
کە لە دلی شاخەکانا نووسراوە
من هەمیشە بۆ گەشتیك ئەگەریم
بمگیریتەوە بۆ لای تۆ.

(لەتیف هەلمەت- خواو شارە بچکۆلەکەمان)

هەموو تۆزقالیکی لەشی خۆت
کرد بە پیٚ و هەر نەگەیشتی بە هەواری
ست فاتمەکەی جاری جاران..
هەموو تۆزقالیکی هەستی خۆت
کرد بە چاوو جاریکی تر کەوی نیگات
تیری نەخوارد لە بۆنی بارانی کوردستان.

(گەردەلوولی سپی)

ئەگەر سەرنجی ئەم دوو کۆپلەو بەشی هەرە زۆری شیعرەکانی لەتیف بدەین ئەوا هەست دەکەین زۆربەی زۆریان لە رووداو یان دیاردەو شتە ئاساییەکانی ژیانی رۆژانە دەدوین و قول نابنەوە بۆ مەسەلە مەودا قولەکانی فیکر و فەلسەفەو نابن بە هەلگری دەلالاتی قولی مەعریفی. ئەم ئەزموونەی لەتیف جیکەوتیکی دیاری لەسەر نەوەی دوای خۆی هەبووە کە جۆرە دەقیك بەرهەم بهینن کە هیچ رەهەندیکی فیکری و مەعریفی ئەوتۆی نەبیت، راستە لەتیف بەو سادەییە لە دوای شکستی حەفتاو پینج کە ئیمە تینووی تاکە وشەیەکی بەرگری بووین توانیوویەتی رۆحی رابوونەوە و هاندانی

کورد بوروژینیَ بۆ شۆرش، بەلاّم ئەوانەی هەلگری شیوازی شیعری ئەم بوون نەگەیشتوونەتە ئەم ئاستەی لەتیف، بە واتا ئاراستەی ئەزموونی لەتیف لە سادەیی و لە روانگەی سەرچاوەکانی شیعرەوە دوای خۆیشی بەردەوام بووە، بەلاّم هەلگرانی ریبازی لەتیف نەیانتوانیووە جۆرە گوتاریکی شیعری وەك ئەوەی لەتیف یان جیاواز لەوەی لەتیف بەرهەم بهینن، تاکو ئیستاش دەبینین کەسانیك بەو جۆرەی لەتیف دەنووسن بەلاّم مەگەر بەدەگمەن ئەگینا ناتوانن شیعریەت بەرهەم بهینن، بە واتایەکی تر ئەزموونی شیعری لەتیف نەك لەسەر دەستی خۆی بەلکو لەسەر دەستی ئەوانەشی کە هەلگری ریبازی ئەون گەیشتۆتە کۆتایی، بە پیچەوانەی ئەزموونی شیرکۆوە کە لە سالی حەفتاوە تاکو ئیستاش ئەگەرچی زیاتر لە سنووری گوتاری مانەوەدا ئیش دەکات بەلاّم نەك هەر توانای بەردەوامبوونی هەیە بەلکو جگە لەو شیوازە شیعریەی بەختیار عەلی، هیچ شیوازیکی تر نەیتوانیووە ئەگەری گۆرانکاری یان خۆ لیجیاکردنەوە لەگەلّ ئەزموونی شیرکۆدا دابنیت، یان بە مانایەکی تر دەسەلاّتی گوتاری شیعری شیرکۆ کۆنترۆلی ناوەندەکەی کردووەو ئەگەری دەرکەوتنی دەنگی جیاواز زۆر کەم بووە.

دیارە بە پیَی ئەو دابەشکردنەی لەتیف خۆیی و هەندیَ کەسی تریش بۆ شیعری حەفتاکانی دەکەن و خۆیان ناودەنین گروپی کفری و کەرکوك، ئەنوەر شاکەلی دەبیتە یەکیك لە پایەکانی ئەو ئاراستەیە، ئەگەرچی ئەزموونی یەکەمی ئەنوەر لەو قۆناغەدا (پرۆژەی کودەتایەکی نهینییە) بەلاّم پیم وایە لە رووی شیواز و ئاستی بەرهەم هینانی شیعریەتەوە هەمان شیوەی سەرەتاکانی لەتیف هەلمەتەو ئەگەر لەتیف لە ژمارەی زۆری بەرهەمدا توانیبیتی وەکو دەنگیکی شیعری سالاّنی حەفتا دەربکەویت، ئەوا ئەنوەر نە لە رووی داهینان و نە لە رووی چەندیتی بەرهەم هینانەوە نەیتوانیووە وەکو دەنگیکی دیاری شیعری (خۆی) بناسینیت، تەنانەت ئەو چەند بەرهەمەشی لە سالاّنی نەوەدەکاندا چاپکران دەیسەلمینن کە هیچ پیشکەوتنیکی بەخۆیەوە نەبینیووە، بەلکو لەنیوان هەستیکی سادەی رۆمانسیانەو زمانیکی دروشم ئاسادا ونبووە کە بیگومان نە ئەو هەستە رۆمانسیە سادەیەو نە ئەو زمانە دروشمە ئاساییەش ناتوانن ببن بە بنەمای بەرهەم هینانی شیعری نویَ و بەرهەم هینانی

شیعریەت لەم سەردەمەدا. بە پیناسەیەکی تر ئەگەر شیعر هەلگری جۆریك لە مەعریفە نەبیت لە سەردەمی ئیستادا ناتوانریت بە شیعری نوی یان دەقی زیندوو ناوببریت. چونکە ئیستا قۆناغی هەستی رۆمانسیانەو ریزکردنی وشەو دروستکردنی وینەی سادە و نەگەیشتوو بە ئاستی هەلگرتنی پرسیارە مەودا قولەکانی مەسەلەی بوون و کیشە ئینسانیەکان کۆتایی هاتووەو ناتوانیت ببیت بە شیعر.

رەنگە ئەو پرسیارە سەرهەلبدات و بلیت ئایا گوتاری شیرکۆ و ئەنوەر قادر و رەفیق سابیر کە لە سنووری میژوو، سروشت و کۆمەلگای کوردیەوە بەرهەم دەهینرین چ پەیوەندییەکی مەودا قولیان بە کیشە ئینسانیەکان و پرسیارە مەودا قولەکانی مرۆڤەوە هەیە؟ بیگومان کارکردن لەسەر بەشیکی کۆمەلگای مرۆڤایەتی کە نەتەوەکەی خۆیانە کە میژوو سروشتی خۆیانە دەروازەیەکی گرنگە بۆ شۆربوونەوە بۆ کیشەکانی مرۆڤایەتی چونکە نەتەوەکەی ئەوان وەکو بەشیك لە کۆمەلگای مرۆڤایەتی لەبەردەم مەترسی لەنیوبردن و سرینەوەدایە، گوتاری ئەمان کە گوتاری مانەوەی دژە پرۆژەیەکە بۆ ئەو لەنیوبردن و سرینەوەیە. دیسان جیهانی بوونیش لە سنووری خۆوە دەست پیدەکات و ئەدەبی بێ ناسنامە نابیتە خاوەنی سیمای دیار لەسەر نەخشەی جوگرافیای ئەدەبی جیهانی.

وەك گوتمان مەودای روانینی کاك رەوف عوسمان لەکاتی ئاخاوتن لەسەر شیعری نوێی باشووری کوردستاندا لە باشوورەوە گەیشتۆتە سنووری کفری بەلام بە ئاراستەی هەولیر نەیتوانیوە لە کۆیە تیپەر بکات. دیسان لەو سنورەشدا تەنیا ناوی قوبادی جەلی زادە دەهینیت، کە بیگومان ئەگەر قسە لەسەر رەهەندەکانی شیعری دوای گۆران بیت دەبێ هەر لەو سنوورەدا ناوی دلدار و دلزار بهینریت چونکە هەریەکە لەم ناوانەش جۆرە بەشدارییەکیان هەیە لە گوتاری شیعری نیوان گۆران و شیرکۆدا کە بنەمایەکی ریالیزمیانەیان کردۆتە رۆحی گوتاری شیعری خۆیان کە دەشێ ئەم ناوانەش لە ریزی بەختیار زیوەر و هەردی و کاکەی فەلاح و کامەران و عەلی فەتاح دزەیی و دیلان و محەمەد شیخ حسین بەرزنجیدا دابنرین، ئەگەرچی دەسەلاتی گوتاری شیعری گۆران دەوری کاریگەری هەبووە لەوەدا کە ئەم ناوانە زیاتر وەك دریژکراوەی

دەنگی گۆران دەربکەون، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا جۆرێك لە جیاوازی لە نێوان ئەم دەنگانەو ئەزموونی گۆران دا هەیە، کە دەتوانین لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوە بکەین لە کاتێکدا سروشت لای گۆران جێگای خۆحەشاردان و حەوانەوە و گۆشەگیرییە لای ئەم شاعیرانە سروشت دەبێتە رەگەزێکی زیندوو کە پێکهاتەی نەتەوەیی کورد و دەبێتە رەگەزێکی بنیادنانی گوتاری شیعری ئەمان کە ئەو گوتارەش لە نێوان گوتاری نەتەوەیی و گوتاری کۆزمۆپۆلتی یان جیهانپەروەریدا دابەش بووە. واتە دەتوانین بڵێین ئەم ناوانەی نێوان گۆران و شیعری حەفتاکان لە خاسیەتی هەردوو قۆناغەکەیان هەڵگرتووە. هەر ئەوەش وای لێکردوون کە سیمای ئەزموونێکی گەورە یان زۆر دیاریان نەبێت لە مێژووی شیعری کوردیدا.

لە دوای ئەم ناوانەش کاك رەوف ناتوانێت لە سنووری هەولێردا هیچ دەنگێکی تری شیعری ببینێت، بەڵام ئەوە ئاشکرایە کە لە مێژووی شیعری نوێی کوردی دوای گۆران دا ناتوانرێت ناوێکی وەکو عەبدوڵا پەشێو پشت گوێ بخرێت چونکە لە ساڵانی حەفتادا بە جۆرێك بەشداری بنیادنانی گوتاری مانەوەی کردووە لە رۆشنبیری کوردیدا کە پێم وایە ئەزموونی ئەم شاعیرە لە سەرەتای حەفتاکاندا ئەگەرچی زمانێکی زیاتر نزیك لە دروشمی هەیە بەڵام جۆرێك لە شیعریەتی بەرهەم هێناوە، هەر دیسان مادەم باسی رەهەندەکانی شیعری نوێ دەکەین ناشێت لەو سنوورەدا باسی سەعدوڵا پەرۆش و نەوزاد رەفعەت نەکەین کە بە جۆرێك بەشداری لەو ئەزموونەدا دەکات کە دواتر دەبێتە ئەلقەیەك لە نێوان ئەزموونی شیعری ساڵانی حەفتاو ئەزموونی شیعری دواتردا.

دوای ئاخاوتن لەسەر ئەم ئاراستانە کە بەلای منەوە لە روانگەی گوتار و ئەزموونی شیعریەوە کارێکی دروست نیە. بەڵام ئەمە جۆرە قسەکردنێکە لە لایەن هەندێ کەسەوە کە لە ئاستی ئەزموونی شیعری روانگەو شێرکۆ و هاوەڵەکانیدا تا ئاستێکی زۆر نادیار بوون یان بەشدارییەکی ئەوتۆیان نەبووە، دابەشکردنی شیعر بەسەر ناوچە جوگرافیەکاندا دەکاتە ئەوەری قسە لەسەرکردن ئەوەش بە مەبەستی خۆ دوورخستنەوەیە لە رۆحی شیعریەت و ئەزموونی شیعری چونکە ئاست و پلەی هەر

ئەزموونیك بە بەرهەم هێنانی شیعریەت و پرسیارەکانی شیعرو جیهانبینی شیعری دەپیوریت. ئەوانەی ئەو دابەشکردنە جوگرافیە بۆ شیعری کوردی دوای گۆران لەم بەشەی کوردستاندا دەکەن، پیم وایە لە بنەرەتەوە بێئاگان لە چەمکی شیعر ئەگینا ئەو جۆرە دابەشکردنەیان نەدەکرد. ئیستا ئەگەر لێیان بپرسین خاسیتەکانی گروپی کفری و کەرکوك و هەولیر چین و چ جیاوازییەکیان هەیە لەگەڵ خاسیتەکانی شیعری نوێی کوردی بە گشتی؟ یان جیاوازی ئەم دوو گروپە چیە لەگەڵ ئەزموونی شیعری شیرکۆ و رەفیق سابیر و ئەنوەر قادردا دلنیام هیچ وەڵامیکی گونجاو لە روانگەی ئاخاوتن لەسەر چەمکی شیعر و شیعریەت و پرسیارەکانی شیعر و جیهانبینی شیعریەوە ناتوانیت سنووری جیاکەرەوە لە نیوان ئەو ناوچە جوگرافیە جیاوازانەدا دابنیت، بەڵام خالی سەرەکی بەلای ئیمەوە جیاکردنەوەی دەنگ و ئەزموونی شیعرییە لە پەراویزەکانی شیعر، هەر لە میژووی ساڵانی حەفتادا چەندین کەس شیعریان نووسیووە بەڵام چەندیان وەکو شیرکۆ و ئەنوەر قادر و رەفیق سابیر و لەتیف هەلمەت و عەبدوڵا پەشیو و سەلاح شوان و عەبدورەحمان موزیری و سوارەی ئیلخانی زادە بوون بە خاوەنی دەنگی تایبەتی خۆیان. دیارە لە کاتیکدا کۆمەلێ دەنگ دروستبوون چەندینی تر لە پەراویزدا ماونەتەوە. لە نیوان ئەم دەنگانەدا چەندین خاسیتی هاوبەش هەیە هەر لە زمانی شیعری و بنیادی شیعری و پرسیاری شیعری و جیهانبینی شیعریەوە کە سەرجەم ئەو خاسیتانە بوون بە بنەمایەك کە لە بری ناوهینانی ئەم دەنگانە، ناوی ئەزموونی شیعری حەفتاکانیان لێ بنیین، بۆیە کاریکی نادروستە لە لایەك کاك رەوف عوسمان وای بۆ دەچیت لە دوای گۆران دەنگیکی یان ئەزموونیکی ئەوتۆ دروست نەبووە، هەروەها لە لایەکی ترەوە کاریکی باش نیە و بگرە ماف خواردنی کەسانیکە کە بەشداری دیارو جدیان هەبووە لە ئەزموونی شیعری حەفتاو هەشتاکاندا کەچی تۆ بییت تەنیا ناوی شیرکۆ و لەتیف و قوباد بهینیت وەکو سەرجەم ئەزموونی دوای گۆران، دیسان لەو هەلبژاردنەشدا هیچ بنەمایەکی جیاوازی نەکراوەتە پیوانە بۆ دانانی ئەو سێ ناوە، ئەوەندەی کە جۆریك لە سیاسەتی رازی کردن لە پشتی ئەو ناوهینانەوەیە ئەوەندە لیکدانەوەی زانستیانە نیە. هەمووومان ئەوە

دەزانین کە ململانێیەکی توووند لە نیوان لەتیف و شیرکۆدا هەیە لەسەر ئەوەی کێ ناوی یەکەمە، کاك رەوف دەیەویت بە جۆریك سازش بکات و بلیت هەردووکیان لەیەك ئاستدان کە ئەمە هیچ بنەمایەکی زانستی پشتگیری ناکات ئەویش لەبەر کۆمەلە جیاوازییەك لە نیوان ئەو دوو دەنگەیەدا، کە لە گرنگترینیان پەلکیشانی ئەزموونی شیعری شیرکۆیە بۆ سەرجەم پانتایی میژوو، سروشت و سیاسەت و ئیستاتیکا و ئەفسانەو فانتازیای کوردی بە مەبەستی بنیادنانی گوتاری مانەوە لە شیعرداو بۆ ئەو مەبەستەش بە ئاراستەی جۆراوجۆر بەناو سایکۆلۆژیای کۆمەلایەتی کوردی و میژووی کورد و سیاسەتی کورد و سەرجەم رەمزە میژوویی و کەلتوورییەکانی کورددا شۆربۆتەوە بە مەبەستی کردنیان بە پایەی شیعری، ئیستاتیکای شیرکۆ ئیستاتیکای رەسەنی کوردیە. شیرکۆ چەندین شیوازی شیعری لە ئەزموونی خۆیدا تاقی کردۆتەوە هەر لە شیعری قافیە دارەوە بۆ شیعری پەخشانی و پۆستەرە شیعر و داستانە شیعر و شانۆگەری شیعری و رۆمانە شیعر، هەموو ئەمانەشی بە مەبەستی گوزارشت کردن لە حالەتی خۆراگرتنی ئیمە لە بەردەم پرۆسەی ترسناکی لەناوبردندا بووە کە ئەم کارە لە بنەرەتدا لە دەرەوەی وەزیفەی شیعرە، بەلام شیرکۆ ئەو وەزیفە سیاسیە، میژووییە کۆمەلایەتیە دەخاتە ئەستۆی شیعر و داهینانیشی تیدا کردووە، لە کاتیکدا ئەزموونی شیعری لەتیف ئەگەرچی لە رووکەشدا دەیەویت هەمان وەزیفەی هەبیت، بەلام نە ئامرازە شیعرییەکەی و نە سەرچاوەکانی شیعری و نە حالەتی ئەزموونگەری و تاقیکردنەوەی جۆراوجۆری لە ئاستی شیرکۆدا نیە، ئەوە قسەیەکە دەبێ تویژەر و رەخنەگری کوردی بێ ترس بیلین و بەلای منەوە جیاوازییەکی گەورەتریش هەیە لە نیوان ئەزموونی ئەم دوو شاعیرەدا کە ئەویش ئەوەیە یەکەمیان خاوەنی پەیامیکی ئاشکرای پەیوەست بە رۆحی کوردایەتی و جیاکردنەوەی ناسنامەی کوردایەتی بوونە لە نەتەوەکانی تر، بەلام دووەمیان واتە لەتیف تیروانینیکی کۆزمۆپۆلیتی هەیە کە ئەویش لە تیروانینی فیکری دینی ئیسلامدا خۆی دەبینیتەوە راستە شیعر ملکەچی خەیال و نەست و زمانە، بەلام دیسان ستەمە کەسیك خاوەنی پەیامیکی دیاریکراو بیت و شیعرەکانی دژی پەیامەکەی بن. پەیوەست بوونی مەودا

قولترى شيركۆ بە گوتارى نەتەوەيى كوردەوەو ئەزموونى دەولەمەندى و تاقيكردنەوەى جۆراوجۆرى شيعرى كردويەتيە ناويكى ئامادەتر لە چاو لەتيف دا، ئەم قسەكردنەش لەسەر ئەزموونى لەتيف ماناى ئەوە نيە كە لەتيف شاعيريكى خراپە، نەخير، بەلآم پەيوەست بە ميژووى ئيمەو بارى سياسى و كۆمەلآيەتيمان و ئاستى گوزارشت كردن لىَ يان لە روانگەى بوونى شيعر بە رەگەزيك بۆ هەلگرتنى مەعريفەيەكى دياريكراو ناكريت شيعرى لەتيف لە ئاستى شيعرى شيركۆ يان ئەنوەر قادر و رەفيق سابيردا دابنريت، بەلآم لە روانگەى ئاخاوتن لەگەلّ هەستە سادەكان و رووداوەكانى ژيانى رۆژانەوە، يان لە شيوەى شيعرى دروشم ئاميز و هەست جولينەردا لەتيف جيگايەكى ديارى هەيەو دەشىَ وەهاشى ليك بدەينەوە تيروانينى لەتيف بۆ چەمكى شيعر جياواز بيت لە تيروانينى شاعيرانى ديارى ترى سالآنى حەفتاكان بۆ هەمان چەمك. بۆيە نارەوايە بەو جۆرەى كاك رەوف تەنيا بۆ ئەوەى هيچ كام لەو دوو ناوە لىَ زوير نەبن لە ريزى يەكدا دايان بنيت، كە من پيم وايە سەربارى سياسەتى رازى كردنى هەموو لايەك لە لايەن كاك رەوف عوسمانەوە، تينەگەيشتن لە چەمكى شيعر و نەناسيى شيعرى نوىَ و پەى نەبردن بە جياوازى نيوان ئەو دەنگانە واى ليكردبيت كە ناوەكانيان بە دواى يەكتردا ريز بكات.

كاك رەوف دەليت: ئەگەر گۆرانى بليمەت و داهينەر دريژە پيدەريكى سەركەوتووى قوتابخانى رۆمانتيكى مەر بيسارانى و مەولەوى و خاناى قوبادى بيت.. ديارە بەو هەول و وزە داهينەرانەيەى توانيويتى لە رووى فۆرمەوە تايبەتمەنديتى خۆى لە دنياى هۆنراوەدا بنەخشينيت.. جگە لە هەموو ئەمانەش ناوەرۆكى نويى نەتەوەخوازى و نيونەتەوەيى بارگە كردە سەر ئەو فۆرمە خۆماليە.

تاكو ئيستا ئەوانەى ئاخاوتنيان لەسەر رۆمانسيەتى كوردى كردووە نەيانتوانووە جياوازى لە نيوان هەستى سادەى رۆمانسيانە و بەرجەستەبوونى رۆمانسيەت وەك ريبازيكى ئەدەبى بكەن. يەكەميان واتە حسى رۆمانسى خاسيتيكى خۆرسكيە و لە بوونى مرۆڤەوە ئەو هەستە بوونى هەيە. بەلآم دووەميان وەكو دەرئەنجامى قۆناغيكى ژيانى كۆمەلآيەتى دەركەوتووە. دەركەوتنى ريبازى رۆمانسيەت لە ئەوروپا دەرئەنجامى

شۆرشی پیشەسازی بوو. بۆ خۆ دەربازکردن لە ژیانی ئـالۆزی شـارو فشاری پەیوەندییـە کۆمەڵایەتیـەکانی ئـەو جـۆرە ژیانـەو پەیوەندییـە کۆمەڵایەتیـەکانی ئـەو قۆناغـە ئارەزووی گەرانەوە بۆ ئامیزی سروشـتی ئـارام و هیمـن و گەرانـەوەی مـرۆڤ بـۆ نـاخی خۆیی و بۆ پەیوەستبوونەوە و پەیوەندیکردنەوە بـە زاتـی خۆیـەوە زیـاتر لـە دەرەوەی خۆیـی و کۆمـەلگا دەرکـەوت و تـیروانین و جۆریـك لـە بانگەشـەکردن و لایـەنگری بـۆ رۆمانسیەت لـە دایـك بـووە و سـیمای هەلویسـت و پاشـان ریبـازیکی دیـاری وەرگرتـووە. رۆمانسـیەت وەك هـەر ریبـازیکی تـری ئـەدەبی لـە رۆژئـاوادا بـە بەرنامـەو پـرۆژەو (تنظـیر)ی خۆیـەوە لـە دایکبـووەو لـە پلـەی یەکەمیشـدا رۆمانسـیەت جۆریکـە لـە بانگەشەکردنی گۆشەگیری و تەنیایی و گوزارشت کردنی ئازارەکانی تاکە کەس خۆی لـە ریگای ئەدەب و هونەرەوە. مرۆڤی رۆمانسی مرۆڤیکی گۆشەگیر و دابـراوە لـە کۆمـەل و لەگەڵ هەست کردنیدا بە جیاوازی بەلام لە هەلویستیکی نیگـەتیف داو هەمیشـە خـۆی وەکو جیگای سۆز و بەزەیی نیشان دەدات و لـە ئاسـتی هیـچ گۆرانیکدا نیـە و پشـت لـە بکەریتی و رووداو دروست کردن دەکات.

ئەگـەر لـەم روانگەیـەوە سـەرنج بدەیـن ئـەوە ناشـیت وای ببینـین کـە بیسـارانی و مەولـەوی و خانـای قوبـادیش هیچیـان لەسـەر بنـەمای دەرکـەوتنی زەمینـەی لـە دایـك بوونی رۆمانسـیەتی کـوردی بـە رۆمانسـی دابـنرین بـە تایبـەتی نـە ژیـانی کۆمەڵایـەتی کوردی لە ئاستی ئەوەدا بووە کە ژیانی ئالۆزی شارو پیشەسازی مرۆڤی هەستیاری کورد ناچاری گەرانەوە بۆ سروشت بکات، نە ئـەو زەمینـە جوگرافیـەی ئـەم شـاعیرانەی تیـدا ژیاون لەو جۆرەیە کە مرۆڤ لەو تیروانینانەی قۆناغی کلاسیکەوە کە چەمکی عەقل و مـەنتیقی ژیـانی کۆمەڵایـەتی لـە بنـەما دیارەکـانین بگوازیتـەوە قۆنـاغی رۆمانسـیەت، بوونـی هـەندێ لـە رەگـەزەکانی رۆمانسـیەت لـە شـیعری ئـەم شـاعیرانەدا جگـە لـە پەیوەستبوونی حسی ئەم شاعیرانە بەو زەمینە جوگرافیەی کە تیایدا ژیاون هیچـی تـر نیە، بە واتایەکی تر ئەم شاعیرانە لە جوانترین ناوچەی کوردستاندا ژیاون کـە ئـەویش ناوچەی هەورامان و دەوروبەریتی تەنیا وینەی سروشتی ناوچەکەی خۆیان کیشاوەو لە بنـەرەتدا هیـچ روانینیکیـان بـۆ گەوهـەری رۆمانسـیەت نیـە. تەنانــەت لـەو قۆناغــەدا

ڕۆمانسیەتی فارسی و عەرەبیش وەکو ڕێبازێك ئاشکرا نەبووە هەتا بڵێین کاریگەری ئەوانیان لەسەر بووە، ئەو بۆچوونەش کە مامۆستاکانی ئەدەبی کوردی دەیکەن بە بنەما بۆ گەورەیی مەولەوی و بیسارانی و خانای قوبادی گوایە ئەمان لە بنیادنانی ڕۆمانسیەتدا پێش شاعیرانی ڕۆژئاوا کەوتوون هیچ بنەمایەکی زانستی نیەو لە ڕاستیدا دەیسەلمێنیت کە ئەو توێژەرانە ئەدەب و دەرکەوتنی ڕێبازە ئەدەبیەکان لە ژیانی کۆمەڵایەتی جیادەکەنەوە و وەکو جۆرێك لە ئیلهام سەیری دەکەن کە لەڕاستیدا هیچ بەڵگەیەکی زانستی پشتگیری ئەو بۆچوونە ناکات و لە پێش ناوەڕاستی سەدەی هەژدەهەمدا لەسەر نەخشەی جوگرافیای ئەدەب لە دنیادا ڕێبازێك بەناوی ڕۆمانسیەتەوە بە هەموو خاسیت و بنەماکانیەوە تەنانەت لە ڕۆژئاواش لە دایك نەبووە، لە کاتێکدا ڕۆمانسیەت قۆناغی ئازادی بۆرژواو ئامانجە شۆڕشگێرییەکانەو هەروەها سەردەمی تاکیتی ڕادیکاڵانەیە واتە ڕێبازی ڕۆمانسی بەرهەمی شۆڕشی پیشەسازی و بێ ئومێد بوونی جەماوەرە لەو پەیمانانەی کە چینی بۆرژوای پیشەسازی بە جەماوەری دابوو بۆ دابین کردنی یەکسانی و ئازادی و برایەتی لە فەرەنساو وڵاتانی تری ئەوروپاش، ئایا هیچ مەنتیقیکی عەقلی پشتگیری ئەوە دەکات لە کوردەوارییەکی دواکەوتووی خێڵایەتی پەرش و بڵاوی ژیانی گەرمیان و کوێستان و لە ناوچەیەکی زۆر پەرەوازەی وەك هەورامان داو لەلایەن کەسانیکەوە کە هەموو ژیانیان لەنێو گوندو لە ژیانی دوورەپەرێزی ناو سروشتدا بەسەربردبێت ڕێبازی ڕۆمانسی لە ئەدەبی کوردیدا دەست پێ بکات؟ ئەگەر شاعیرانی بابان شتێکی وەهایان بدرایەتە پاڵ دەشیا جۆرە بەڵگەیەکی بۆ بهێنرێتەوە بەڵام بۆ مەولەوی و بیسارانی ئەوە جگە لە وێنەگرتنی واقیعی دەوروبەری خۆیان بە شێوەیەکی فۆتۆگرافیانە هیچ لێکدانەوەیەکی تر ناکرێت کە بەڵگەی زانستی لە پشتیەوە بێت. هەر لێرەوە دەتوانین بڵێین ئەو دەروازەی کە کاك ڕەوف عوسمان بۆ ئاخاوتن کردن لەسەر شوێنی گۆران لە شیعری ڕۆمانسیدا کردوویەتی ڕەوف عوسمان بۆ ئاخاوتن کردن لەسەر شوێنی گۆران لە شیعری ڕۆمانسیدا کردوویەتی دەروازەیەکی نادروستەو ڕاستتر وایە کە ڕەشید نەجیب و شێخ نوری شێخ سالح لە ڕێگای ئەدەبی تورکیەوە کاریگەری ڕێبازی ڕۆمانسییان

پێگەیشتووەو گۆرانیش لە رێگای ئەدەبی ئینگلیزییەوە، دەشتوانین بە بەلگـەی زینـدوو لە رێگای بەراوردکردنەوە کاریگەری شیعری شاعیرانی رۆمانسی ئینگلیز لەسـەر گۆران دیاری بکەین(٨).

کاریگـەری و کـارلیکردنی کـەلتووره جیاوازەکـان کـاریکی ئاســاییەو دروســترین هەلویستیش ئەوەیە ئیمە لەو کاریگەریانـە نەترسـین و نەیشیشارینەوە. رۆمانسـیەتی کوردی بە کاریگـەری دەرەوە سـەریهەلداوە و لەگـەل خۆیشـیدا شـیوازی شـیعری ئـازادی هیناوە، چونکە رۆمانسیەتی ئینگلیزی کە گۆران کەوتۆتە ژیر کاریگەرییەوە بە شیعری ئـازاد (Free Verse) نووسـراوە، مەگـەر لـە هـەندێ حالـەتدا شـیوەی بنیــادی سـۆنیت و سـتانزا (Stanza)ی تیـدا بـەکارهاتبیت کـە ئـەم جـۆرە بنیـادە لـە شـیعری ئینگلـیزیدا پەیرەوی پیوانەی برگەیشی کردووە واتە پیوانە میتریەکان کە لـە نیـوان دە برگـەیی و پاشان هەشتی و شەشی و چواریشدا بەرجەستەکراوە، ئەوەی گۆران وەکو گۆران بەسـەر کیشی دە برگەیدا کردوویەتی سەرچاوەکەی لـە ئـەدەبی ئینگلیزیـەوە وەرگرتـووە، ئـەم قسـەیە لـە پایـەی گۆران کـەم ناکاتـەوە بـە قـەد ئـەوەی کـە گـۆران دەخاتـە شـوینی راستەقینەی خۆیەوە.

لە روانگـەی پاکژکردنـەوەی زمـانی کوردیـەوە راسـتە گـۆران زمـانیکی لـەچاو پـیش خۆیـدا پـاراوی بـەکارهیناوە، بـەلام دیســان ئــەوەش هاوشـیوەی هەلویسـتی شـاعیرانی رۆمانسـی ئینگلـیزە کـە زیـاتر گەرانـەوە بـۆ نیـو فەرهـەنگی زمـانی ئینگلـیزی و کـەمتر خۆیان بە بەکارهینانی وشەو زاراوە گریکی و فەرەنسیەکانەوە خـەریك دەکـرد، کەواتـە لـیرەوە ئـەو بۆچوونـە ئاشـکرادەبیت کـە شـیوازی شـیعری هـەر ریبـازیك لـە نەتـەوەو زمانیکەوە بۆ نەتەوە و زمانیکی تر جیاوازی ئەوتۆ لە نیوانیاندا نیـە تـەنیا لـە ئاسـتی داهینانـدا نـەبیت، هەر لیرەوە ئەوەی بە گۆرانکاری گەورە دادەنریت لە شیوازی شـیعری گۆران دا پەیوەستییەکی تەواوی ئەو ریبازە شیعریەیە کە ئەو بەکاری هیناوە، لە پیش بـەدر شـاکر سـەیاب و نـازك مەلائیکـەو بـەیاتیدا شـیعری عـەرەبی بـاو بـە کیشـەکانی فەراهیدی بوو، بەلام ئـەم شـاعیرانە بـە شـیوازیکی جیـاواز لـەو کیشانە نووسـیان.. کـە لەوکاتەدا بە شیعری ئازاد ناسرا(٩). بیگومان ئەو شیوازە شیعریەش کە ئـەم شـاعیرانەی

عەرەب لەو قۆناغەدا بەکاریان هینا زیاتر لە ئەدەبی ئینگلیزیەوە وەریان گرتبوو. تەنانەت ئەو شاعیرانەی کە وەکو سامی مەهدی دەلیت لە گۆڤاری شیعری لوبنانی کۆبووبوونەوە بوون بە دوو بەش ئەوانەی لایەنگری شیعری ئازادبوون مەیلداری رۆشنبیری ئەنگلۆساکسۆنی بوون، هەروەها ئەوەی لایەنگری پەخشانە شیعر بوون مەیلداری رۆشنبیری فەرەنسی بوون(١٠). کەواتە لەم قسانەوە زیاتر گەوهەری شیواز و ریبازە شیعرییەکانمان بۆ دەردەکەویت و ئەوەشمان بۆ ئاشکرا دەبیت کە هەرچۆن مۆدیرنیتە سەرچاوەکەی رۆژئاوایە، زۆربەی ریبازە فیکری و ئەدەبیەکانیش لەویوە سەریان هەلداوەو گەلانی تر لەژیر کاریگەری رۆژئاوادا بنەماو پرنسیپ و خاسیتەکانی ئەو ریبازانەیان ناسیووە، نەك وەکو کاك رەوف دەلیت ریبازی رۆمانسی لە کوردستاندا لە ناوچەیەکی پەراویزی وەکو هەورامان و لە سەدەی نۆزدەدا سەری هەلدابیت.

کاك رەوف عوسمان دەلیت: گۆران جگە لە هەموو ئەمانەش ناوەرۆکی نویی نەتەوەخوازی و نیو نەتەوەیی بارگەکردە سەر ئەو فۆرمە خۆمالیە).

کاك رەوف دەیەویت پیمان بلیت گۆران لە یەك کاتدا شاعیریکی نەتەوەیی و نیونەتەوەیش بووە. پیش وەختە دەمەویت بلیم هیچ مەرج نیە گەورەیی و ئاستی داهینانی شاعیریك بەوە بپیوریت کە بنیادنەری گوتاری نەتەوەیی یان جیهانپەروەرییە، بەلکو گرنگتر لەوە ئەوەیە ئەو پرسیارانەی ئەو شاعیرە بەرزی دەکاتەوە چین، ئایا ئەو شاعیرە تا چ ئەندازەیەك گوزارشت لە حەقیقەتی سەردەمەکەی خۆی دەکات و دەبیتە شاهیدی سەردەمەکەی خۆی و تا چەندێ رەفزی شتە مەئلوفەکانی ئەو سەردەمە دەکات و بنیادی دابران لەگەڵ باری باودا دادەنیت و دەبیتە دەنگیکی جیاواز لە دەنگە باوەکانی سەردەمەکەی، ئەوەندەی گرنگە بۆ شیعر کە گەرانیکی بەردەوام بیت بە دوای نادیاردا، ئەوەندە گرنگ نیە خۆی بە شتە دیار و ئاشکراکانەوە خەریك بکات، ناوەرۆکی نەتەوەیی و نیونەتەوەیی لە سنووری نادیاردا نین، بەلام گرنگ ئەوەیە چۆن دەکرینە ناوەرۆکی شیعر، بە گویرەی ئەحمەدی خانی باسکردنی هەر مەسەلەیەکی نەتەوایەتی لەو میژووەدا کاریکی گرنگ و پر بایەخە لە کاتیکدا لە روانگەی پەرەسەندنی کۆمەلایەتیەوە بۆ ئەو قۆناغە میژووییەی ئەو هیشتا

هەستی نەتەوایەتی وەكو بەرهەم و دەرئەنجامی پەرەسەندنی كۆمەڵایەتی سەری هەڵنەداوە، بەڵام بۆ سەردەمی گۆران ئەو ناوەرۆكە بۆتە شتێكی دیار و زانراو، لەگەڵ ئەوەشدا گۆران لە شیعرە سیاسییەكانیدا چ ئەوانەی وەكو كاك رەوف دەڵێت ناوەرۆكیان نەتەوەییە چ ئەوانەی ناوەرۆكیان نیونەتەوەییە نەگەیشتۆتە ئاستی بەرهەم هێنانی شیعریەت و بە پێچەوانەی كردەی شیعرییەوە كاری كردووە و ئاراستەی ئیشكردن لە دەرەوەی دەقەكانی بەرەو ناوەوەیە كە ئەوەش هەم لەگەڵ شیعریەتدا ناگونجێ، هەم دەقی مردوو بەرهەم دێنێت چونكە لە باشترین حاڵەتی ئەم پرۆسەیەدا واقیع دەگوازرێتەوە بۆ ناو دەق كە ئەوەش لەگەڵ سروشتی شیعردا ناگونجێت، چونكە شیعری نوێ بە تایبەتی بەندە لەسەر ئەوەی كە چەندێ لە دەرەوەی واقیعیەتە تا ئەو رادەیەی كە ئەدۆنیس دەڵێت: شیعری نوێ جۆرێكە لە سیحر[١٠].

كەواتە لێرەوە دەتوانین بڵێین گۆران لە شیعرە سیاسیەكانیدا واقیعی وەكو خۆی گواستۆتەوە بۆ نێو دەقەكانی و نەیتوانیووە لەو واقیعە شیعر بەرهەم بهێنێت ئەوەی گۆران ویستویەتی لە سیاسەت وەری بگرێت بۆ شیعر زۆر جیاوازە لەوەی كە شێركۆ چ لە مێژوو چ لە سیاسەت وەری گرتووە، گۆران لەو پرۆسەیەدا بە ئاشكرا دەرەوەی وەكو خۆی گواستۆتەوە بۆ ناوەوەی دەقەكانی كە لەو پرۆسەیەشدا نە خەیاڵ و نە نەست بەشدارییان نەكردووە و زمان بە هیچ دەلالەتێكی نوێ بارگاوی نەكراوە، واتە زمان نەبۆتە زمانی شیعر، بەڵام لای شێركۆ ئەم پرۆسەیە تایبەتمەندی خۆیی هەیە، لای شێركۆ هەموو رەگەزە پەیوەستەكان بە كوردەوە بەشێك نین لە دەرەوە، بەڵكو سەرجەم مێژوو، سروشت و مرۆڤی كورد هەموویان بە خودی شاعیر خۆیشیەوە بە گوێرەی بەرهەم هێنانی شیعریەت دەبنە ناوەوەو مەودایەك بۆ دیاریكردنی ئاراستەی جوڵە نامێنێتەوە لە نێوان ئەو رەگەزانەو ناوەوەی دەقدا بەڵكو شێركۆ لە پرۆسەیەكی شیعریداو لە هاوكێشەیەكدا لە نێوان دەرەوەو ناوەوەی دەقدا ئەو سنوورانە دەشكێنێ و تەنانەت وەسفی پێشمەرگەیەك لە شیعری شێركۆدا جیاوازە لە خاسیەتە واقیعیەكانی پێشمەرگە، بەرجەستەكردنی كەسێتی پاڵەوانێك، رەمزێك، شەهیدێك لە وەسفی شێركۆدا زۆر جیاوازە لەوەی ئێمە لە واقیعدا دەیبینین، بە مانایەكی تر شێركۆ لە

کـردەی شـیعریدا دنیایـەکی جیـاواز لـە واقیعی بیـنراو و هەسـت پیکـراو دەخولقینـــێ، دنیایەك کە خەیال و نەست نەخشەی دەکیشن، ئەو دنیایەش جگە لـە یۆتۆپیـا نـاویکی تـری لێ نـانریت، هـەر لیرەوەیـە کـارکردنی شـیرکۆ لەسـەر میـژووی کـورد رەهـەندیکی هیجگار فراوانی دەبیت و زۆر جیاواز دەبیت لەوەی کە گۆران لـە شـیعرە سیاسـیەکانیدا بەرهـەمی هینـاوە.. پیـم وایـە ئـەو دوو ناوەرۆکـەی کـە کـاك رەوف دیـاری کـردوون بـۆ گۆران واتە ناوەرۆکی نەتـەوەیی و نیونەتـەوەیی لـە ئـەزموونی شـیعری گـۆران دا هیـچ بەهایەکیان نیە و بگرە سەرجەم ئەو دەقانـەی گـۆران کـە لـەو سـنوورەدان نـەبوون بـە شـیعر و دەقی مـردوون. بـە پیچەوانـەی ئـەو شـیعرانەیەوە کـە پەیوەسـتن بـە جوانـی سروشت و نهینی‌یەکانی ناخی مرۆڤ و مەسەلەی بوون و مردنەوە کە پرسیاری قولیان هـەلگرتووە و سـەرجەم گـەرانن بـە دوای نادیـاردا. هـەر لیـرەوە دەردەکـەویت کـە کـاك رەوف روانینیکی ئاشکرای بۆ شیعر و چەمکی شیعر و شـیعریەت نیـە، ئـەگینا لـە ئـەزموونی گـۆران دا باسـی نـاوەرۆکی نەتـەوەیی و نیونەتـەوەیی نـەدەکرد. بـەلکو ئـەزموونی دەولەمـەندی گۆران و پرسیاری مـەودا قولی گۆران لـە زەنگـی پەسـتی و هەلبەستی دەروون و پرسیار و گیان و بۆ هیوای کورم و تاوێ نەگەراو دوو گەشـتەکەی و سەرجەم ئەو شیعرانەیدا دەردەکەویت کە دوورن لە سیاسەت.

کاك رەوف دەلیت: هەولی بەرجەستە بونیات نـانی زەربـەی بروسـکە ئاسـا دەدریت کە دەکەویتە کۆتایی پەرەگرافە شیعرییەکانەوە، دیارە ئـەم زەربـە شـیعریانە پیویسـتی بە کارامەیی و وردبینی وویناکردنی باری دەروونی خوینەرە، کەم شاعیری دوای گۆران توانیوویەتی لەم توخمەدا سـەرکەوتنی بـەرچاو بەدەسـت بینـێ، رەخنـەی نویـی شـیعر جەخت لەسەر ئەم لایەنە دەکات و جیگای شیاوی خۆی دەداتێ.

ئەوەی کە کاکی نووسەر باسی دەکات سەبارەت بە بونیاتنانی زەربەی بروسکە ئاسا لـە کۆتـایی پـەرەگرافی شـیعریەوە. سـەرەتا دەبـێ بزانـین کـە شـیعر بـە پـەرەگراف ناونـابریت، لـە شـیعری نـوێدا دەشـێ زاراوەی (کۆپلـە) بەکاربـهینریت، جگـە لـەوە لـە شیعری نوێدا هەر رەگەزیکی زمانی لە بنیادنـانی دەق دا گرنگـی خۆیـی هەیـە و دەبـی زمانی دەق بارگاوی بکریت بە ماناو دەلالاتی جۆراوجۆر و هەر دالیك هەلگری مـەدلول

نەبیت هیچ بەشدارییەکی نابیت لە بەرهەم هینانی شیعریەتدا. ئەوەی کاك رەوف باسی دەکات کە زەربەی بروسکە ئاسایە مانای رووتکردنەوەی هەموو بەشەکانی تری بنیادی دەقە لە ماناو، پەرتکردنی نووسینە لە خاسیتە بنەرەتیەکانی ، ئەگەر هەموو ماناکانی شیعر تەنیا لە دوا زەربەدا کۆبکریتەوە کەواتە هیچ بیانوویەك بۆ بوونی بەشەکانی تری دەق نامینیتەوە. دەشێ ئەم قسەیەی کاك رەوف بۆ شیعری کلاسیك مانایەکی هەبیت، بەلاّم بۆ شیعری نویّ جگە لە بەلگەی بێئاگایی لە چەمکی شیعری نویّ و لە چەمکی رەخنەی ئەدەبی هیچ لیکدانەوەیەکی تری بۆ ناکریت.

شیعری نویّ لە پلەی یەکەمدا یەکیتییەکی بابەتی هەیەو سەرجەم رەگەزەکانی بنیادنانی دەق کە مەبەستمان زمانە ئەرکی بنیادنان و بەرهەم هینانی شیعریەت لەو سنوورەدا دەبینن و هەر دالیکی زمان لە سنووری دەقەکەدا توانای هەلگرتنی مەدلولی جۆراوجۆری هەیەو تیکراش هەر دەقیکی شیعری نویّی زیندوو هەلگری پرسیاری جۆراوجۆرە، هەر لەبەرئەوەش دەقی زیندوو بە دەقیکی کراوەی فرە رەهەند ناودەبریت، بەلاّم ئەو زەربە بروسکە ئاسایە بەلگەی یەك ئاراستەیی و تاك رەهەندی هەر دەقیکی شیعریە، ئەم تیروانینەی کاك رەوف لەوەوە سەرچاوە دەگریت کە تەنیا رووکەشی دەق دەبینێ و تەنیا لەسەر بنەمای ئەو تاکە دیرانە کە بە زەربەی بروسکە ئاسا ناویان دەبات بریار لەسەر ئاستی داهینانی دەقیك دەدات، ئەوەش لاوازترین شیوازی مامەلەکردنە لەگەلّ دەقی نویّدا. هەر ئەم تیروانینەش وای لە کاك رەوف کردووە کە بەبێ ئەنجامدانی هیچ شیکردنەوەیەکی دەق بریار لەسەر ئەوە بدات کە لە باشووری کوردستاندا تەنیا سێ شاعیر لە دوای گۆران شایانی ناوهینانن کە ئەوانیش شیرکۆو لەتیف و قوبادی جەلی زادەیە.

کاك رەوف دەیەویت شاعیری نویّ کارامە و وردبین بیت لە ویناکردنی باری دەروونی خوینەر. هەر ئەم دیرەیە ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە نووسەر ئەو ناونیشانەی دایناوە نازانیت چۆن لیّی بدویت چونکە هەرگیز شاعیری نویّ چاوەروانی ئەوە ناکات وەلاّمدانەوەی خوینەر چییە، ئەوەی کە خوینەر دەکریت بە پیوانە بۆ زیندویتی شیعر پیوەریکی نادروستە، چونکە شیعری نویّ لە هیچ قۆناغیك و لەلای

هیچ میللەتیك نەیتوانیووە لە ئاستی یەكەمدا جیگای رەزامەندی و پەسەندكردن بیت، چونكە تەنیا بەو شیعرە دەگوتریت نویٚ كە لە هەولی تیكشكاندنی بنەماو تەقالیدە جیگیرەكانی پیش خۆیدا بیت، كە بیگومان بەپیٚی عەقلیەتی باوو بالآدەست لە هیچ كۆمەلگایەكدا تیكشكاندنی ئیستا لە پیناوی بنیادنانی نویٚدا كاریكی ئاسان نیەو پەسەندیش ناكریت، هەر لەبەرئەوەشە سەرجەم ئەزموونەكانی نویگەری رووبەرووی بەربەرەكانیٚ و لیدان بوونەتەوەو دەشبنەوە. ئیتر دەبیٚ شاعیری نویٚ چۆن هەولبدات باری دەروونی خوینەر بخوینیتەوەو بەو ئاراستەیە كاربكات كە كاریگەری لەسەر خوینەر دیاری بكات، بیگومان ئەوەی ئەو باسی دەكات لە دەرەوەی وەزیفەی شیعرە.

شیعری نویٚ ئەو شیعرەیە كە سەرباری ئەوەی بەرهەمی خەیال و نەستەو بە زمانیكی بارگەكراو بە مانای جۆراوجۆر بەرهەم دیت، دەبیٚ لە دەرەوەی زانراوو ئاشكراو شتە مەئلووفەكان پرسیاری نویٚ و جیهانبینی نویٚ بەرهەم بهینیت كە لە بنەرەتەوە خوینەر نەك هەر بە ئاسانی ناكەویتە ژیر كاریگەری ئەم جۆرە شیعرەوە بە تایبەتی كە شیعری نویٚ شیعریكی نامەئلوفە، بەلكو خوینەری ئاسایی كە لەگەلٚ جۆرە چیژ و روانینیكی جیگیردا راهاتووە، هەموو نویٚیەك كە جیاوازبیت لەگەلٚ ئاستی چیژ و روانین و مەعریفەی ئەمدا رەت دەكاتەوە. هەروەك لە بنەرەتەوە شیعری نویٚ بۆ كاركردن لە هەست و باری دەروونی بەرهەم نایەت بەلكو بۆ گوزارشت كردن لەو سەردەمەیە كە تیایدا بەرهەم دیت، بە مانایەكی دی دەبیٚ شیعری نویٚ شایەت بیت بەسەر ئەو میژووەوە كە تیایدا بەرهەم دیت، بۆ ئەو مەبەستەش دەبیٚ شیعری نویٚ هەلگری مەعریفەی نویٚ یان جۆریك لە مەعریفە بیت بۆ دروستكردنی جیهانیك لە سنووری خەیال و یۆتاپیادا بۆ ئەوەی جیهانیك بخولقینیٚ كە تەنیا لە سنووری خەیالی شیعریدا وینە بكیشریت. خەیالیك كە مانای جیاواز بۆ بوون و ژیان دەدۆزیتەوە، بە جۆریك جیاواز بیت لەوەی لە واقیعدا هەیە.

رەخنەی نویٚی شیعر بە ریبازە جۆراوجۆرەكانیەوە، هەر لە رەخنەی فۆرمالیست و بونیادگەری و وەلآمی خوینەر و تەنانەت رەخنەی تەقلیدیش هیچیان جەخت لەسەر تاكە دیری كۆتایی كۆپلەی شیعری ناكەن، چونكە سەرجەم ئەو ریبازانەی رەخنە كەوا

سەیری زمان دەکەن ڕەگەزی سەرەکی بنیادنانی دەقە، دەق وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو سەیر دەکەن و وای نابینن قورسی دەق بکەویتە سەر تاکە دیریك، هەروەك دەشزانین لە دوای ئاشکراکردنی پرسیارەکانی دەق و جیهانبینی دەق دەگەرین لە ئەنجامی شیکردنەوەو شۆربوونەوە بۆ ئاستە قولەکانی دەق و بۆ دۆزینەوەی زمانی ئەو دیووی دەق، شیعری نوێ زۆر لەوە ئالۆزتر و پڕ نهێنی ترە کە بە پێی پەیرەوکردنی خویندنەوەی هەست و دەروونی خوینەر بنووسریت، بەلکو شیعری نوێ ویناکردنی دنیایە لە تیروانینی شاعیرەوە بە ئامرازی تایبەتی خۆی و هەر ئەو دەقانەش زیندوو و نەمرن کە هەم لە رووی شیوازەوە لە دەقەکانی تر ناچن، هەم ئەو پرسیارانەی هەلیدەگرن پرسیارن دەربارەی نەزانراو، بیگومان لەم حالەتەشدا شیعر بە ئاسانی ناگاتە خوینەری ئاسایی، بەلکو شیعری نوێ لە هەموو سەردەمیکدا خوینەری سنووورداری هەیە.

کاك رەوف دەلیت: با ئەوەش لە یاد نەکەم کە ئیستا گۆرانکاری چۆنیتی زۆر دیار و پۆلین کراو نەهاتۆتە گۆری، واتە ئەو تەقینەوەیەی کە پۆشکین و مایکۆفسکی لە زمانی روسیدا کردیان لای نەوەی دوای گۆران نەهاتۆتەدی).

دەبێ مەبەستی نووسەر لە گۆرانکاری زۆر دیارو پۆلین کراو چی بیت، کە بیگومان هیچ پەیوەندییەك لە نیوان گۆرانکاری و پۆلین کردندا لە بواری ئەدەبدا دروست ناکریت، ئەنجا ئایا لەسەر بنەمای چ تویژینەوەو لیکۆلینەوەیەك ئەو پێی وایە گۆرانکاری نەکراوە، حەزدەکەم سەرنجی نووسەر و خوینەرانیش بۆ ئەو جیاوازیانە رابکیشم کە ئیمە لە بەشەکانی پیشەوەی ئەم باسەدا لە نیوان گۆران و ئەزموونی حەفتاکاندا کردوومانە کە دلنیام نووسەر لەبەر کارنەکردنی لەسەر شیعری نوێی کوردی و نەتوانینی کارکردنیش لەسەری بەپێی ئەو ئامرازەو رەخنەییەی ئەو ناتوانیت پەی بەو جیاوازییانە ببات، ئەمە جگە لەوەی ئەو تیروانینەی کە هەمیشە رابردووی لە ئیستا پێ باشترە تیروانینیکی خۆپاریزانەو کۆنەپاریزانەیەو پیاهەلدانی رابردووە لەسەر حسابی ئیستا بەبێ ئەوەی ناسنامەی هیچ کام لەو دوو زەمەنە لە روانگەی ئاستی شیعری کوردییەوە بزانیت. چونکە هەمووومان دەیزانین کاتێ کاك رەوف بەبێ هیچ سەلماندنیك گۆران دەکاتە پیوەری پیوانە بۆ شیعری ئیستای خۆی

تاکە لیکۆلینەوەیەکی لەسەر ئەزموونی شیعری گۆران نەکردووە، لەسەر ئەزموونی دوای گۆرانیش وەك دەیزانین کاتی خۆی شتیکی لەسەر شیعری (بۆ کپ ببێ)ی ئەنوەر قادر نووسی کە ئەویش زۆر دوورە لە بنەماکانی رەخنەی ئەدەبی و شیکردنەوەی دەق، هەروەك کاتی خۆی ئەنوەر قادر بە توونذی وەڵامی ئەو نووسینەی کاك رەوفی دایەوە، جگە لەوە کاك رەوف هیچ لیکۆلینەوەیەکی لەسەر بەرهەمی شاعیرە دیارەکانی نەوەی دوای گۆران و نەوەی حەفتاکان و هەشتاکان و نەوەدەکانیش نەکردووە، تەنیا ئەو دوو نووسینەی نەبیت لەسەر شیعری حەسیب قەرەداخی و قوبادی جەلی زادە، کە ئاشکرایە هیچ کام لەو دوو بەریزە تەنانەت خۆیشیان خۆیان بە یەکەم دەنگی نەوەکەی خۆیان نەزانیووە و لە لایەکی تریشەوە کاك رەوف لەو دوو نووسینەدا نەیتوانیووە دەقیکی رەخنەیی لەسەر دەقە شیعریەکان بەرهەم بهینیت و تەنانەت لە ئاستیکی ئەوەندە رووکەشی دەقەکاندا قسەدەکات و راڤەی وشە دەکات و هەڵەی ریزمانی چاك دەکاتەوەو فەرمانی لەباری فلانە وشەو نالەباری و نەگونجاندنی فلانە وشەی تر دەردەکات کە ئەوەی کەمێ لە کاری رەخنە بە ئاگابیت بۆی دەردەکەویت کە نووسەر زۆر بێئاگایە لە ریبازو پرۆگرامە رەخنەییە جۆراوجۆرەکان.

با لیرەدا ئەو پرسیارە بەرزبکەینەوە و لە کاك رەوف بپرسین: ئایا جیاوازی نیە لە نیوان ئەزموونی گۆران و ئەزموونی شیرکۆدا.؟ ئایا جیاوازی نیە لە نیوان شیوازی شیعری گۆران و شاعیرانی هەشتاکاندا بۆ نموونە شاعیرە دیارەکانی وەکو جەلال بەرزنجی و کەریم دەشتی و هاشم سەراج و دلشاد عەبدوڵا و جەمال غەمبار..دا؟ ئایا جیاوازی نیە لە نیوان ئەزموونی گۆران و ئەو شیوازە شیعریەی کە بەختیار عەلی لە ناوەراستی هەشتاکانەوە دەستی پیکردووەو تاکو ئیستاش بەردەوامەو تەنانەت هەر لە سنووری ئەزموونی ئەودا گۆرانکاری لەبەرچاو دەبینریت؟

دەشێ کاك رەوف یان لە بنەرەتدا تیروانینی تایبەتی بۆ گۆرانکاری هەبیت؟ یان نەتوانیت پەی بە جیاوازی ببات، ئەگینا بەوجۆرە ئاخاوتنی لەسەر میژووی سی سالی شیعری کوردی نەدەکرد. دیسان بە پیچەوانەی بۆچوونەکەی کاك رەوفەوە جۆرە پۆلینیك بە ئاشکرا لە شیعری کوردی دوای گۆراندا دیارەو پیشتر ئاماژەشی بۆ کراوە.

ئـەویش بـە نـاوی شـاعیرانی دوای گـۆران کـە مەبەسـت لـەوانیش هـەردی و کامــەران و دیـلان و عـەلی فـەتاح دزەیـی و جگـەرخوین و هیمـن و هـەژارو.. دەگریتــەوە، قۆنــاغی روانگـە یـان ئـەزموونی سـاڵانی حـەفتا کـە شـیرکۆ و ئـەنوەر قـادرو لـەتیف هەلمـەت و رەفیق سابیر و جەلالی میرزا کەریم و سەلاح شوان و عەبدورەحمان موزیری و عـەبدوڵا پەشـیوو.. دەگریتـەوە. قۆنـاغی هەشـتاکان و قۆنـاغی نـەوەدەکانیش دەنگـی تایبـەتی خۆیان هەیە. مـن پیشـتر لـە لیکۆلینەوەیـەکدا بـەناوی بـە دوای شـیعردا بـە دریـژی لـە خاسیتەکانی هەریەکە لەو قۆناغانە دواوم[11]. بۆیە لیرەدا ناچمەوە سەر ئەو باسە.

کـاك رەوف باسـی ئـەو تەقینەوەیـە دەکـات کـە پۆشـکین و مایکۆفسـکی لـە زمـانی روسیدا کردوویانە نەوەی دوای گۆران نەیانتوانووە لـە زمـانی کوردیـدا بیکـەن. جیگـای خۆیـەتی بپرسـین ئـەو تەقینەوەیـە چیـە کـە هەریـەکە لـەو دوو شـاعیرە لـە زمـانی روسیدا کردوویانە کە هەریەکەیان شاعیری سـەردەمیکی میـژووی جیـاوازن؟ بیگومـان ئەم قسەیە جگە لە رستەیەکی ئینشائی هیـچ مانایـەکی تـری نیـە، بـۆ سـەلماندنی ئـەم قسەیەش دەشیَ ئەم پرسیارانە بەرزبکەینەوە: مەبەسـت لـە تەقینـەوەی زمـان چیـە؟ ئەگــەر ئــەو دوو شــاعیرە تەقینــەوەیان لــە زمــانی روســیدا کــردووە؟ کامەیــە تەقینەوەکانیان؟ بە کام نموونەی دیار و بە بەراوردکردن لەگـەڵ زمـانی شیعری پیش خۆیاندا دەتوانریت ئەوە بسەلمینریت؟

دیسان کاك رەوف دەلیت نـەوەی دوای گۆران نـەیانتوانیووە ئـەو تەقینـەوە زمانیـە بکەن، بەپیَی ئەم قسەیە گـۆران ئـەو تەقینـەوەی لـە زمـانی کوردیـدا کـردووە، کەواتـە بۆچی نالیت شاعیرانی دوای گۆران نەیانتوانیووە ئەو تەقینـەوەی کـە گـۆران لـە زمـانی کوردیـدا کردوویـەتی ئـەمانیش جـاریکی تـر تەقینـەوەی لـەوجۆرە لـە زمـان دا بکــەن. دیسـان جۆریـك لەسـەرپییی و پەلەپـەل بـە دەربرینـی ئـەو بۆچوونـەوە دیـارە چونکـە جیاوازی ئاشکرا لە نیوان زمانی شیعری گۆران و ئـەزموونی روانگـەدا هەیـە، هـەروەك زمانی شیعری هەندیَ لە شاعیرانی هەشتاکان بە تایبەتی کەریم دەشتی و هاشم سەراج جیاوازە لە زمانی شیعری ئەزموونی روانگە، زمانی شیعری بـەختیار عـەلی جیـاوازە لـە ئەزموونی روانگەو شیعری هەشتاکانیش، ئەمە جگە لەوەی لە رووی گوتـاری شـیعری و

بەرهەم هینانی شیعریەت و سەرچاوەکانی شیعرەوە جیاوازی هەیە.. بۆیە جیگای سەرسورمانە لە کاتیکدا کە نووسەر نەتوانیت جیاوازی لە نیوان دەنگ و ئەزموونەکانی دوای گۆران دا بکات چۆن دەتوانیت دەربارەی رەهەندەکانی شیعری نویٚی کوردی بدویت؟ بوونی چەند رەهەندیك بەرهەمی ئەو جیاوازییانەن، بیگومان ئەگەر جیاوازی لە سەرجەم ئەزموونی شیعری دوای گۆراندا نەبیت، ئەوا مانای وایە شیعری کوردی یەك رەهەندی هەیە، ئیتر چۆن نووسەر (رەهەندەکان) بە کۆ بەکاردینیت!

کاك رەوف دەلیت: کەم لە شاعیرە نویکانی دوای گۆران کەلەپورە بە برشت و دەولەمەندەکەی کلاسیکی کوردیان ئەزم کردووەو مرواریە درەوشاوەکانی رۆحی نالی و سالم و کوردی و مەولەوی و خانی و جزیریان کردۆتە ملی هۆنراوەکانیان)

من پیم وایە ئەم بۆچوونەی کاك رەوف بیٚ بنەما و بیرلیکردنەوە خراوەتە روو، چونکە بە پیچەوانەی بۆچوونەکەی ئەوەوە ئەوەندەی شاعیرانی نویٚ دەگەرینەوە بۆ یادەوەری کۆنی کورد، بۆ نیو میژوو، بۆ ناو ئەفسانەو فەنتازیای کوردی، نە شاعیرانی کلاسیك و نە گۆرانیش ئەوەندە نەگەراونەتەوە بۆ ناو یادەوەری رابردووی کوردی و میژو و ئەفسانەو فەنتازیای کوردی بە مەبەستی بنیادنانی گوتاری نەتەوەیی ئەگەر ئەو گەرانەوەیە لە ئاستەکانی هوشیاریدا بووبیت یان پالنەری نەست دەوری لەوەدا بینیبیت.

شیرکۆ لە شیعرە دیارەکانیدا بە تەواوی گەراوەتەوە بۆ ئەو پانتاییە واتە بۆ میژوو، یادەوەری و ئەفسانەو فانتازیای کوردی بۆ نموونە قەسیدەکانی مامەیارە، بەیتی ئاگر، بەردە قارەمان و شانۆگەری ئاسك، دیسان قەسیدەکانی کۆچ، سیٚ سرودی کیوی، قیبلەنوماو دەربەندی پەپولەو.. ئەمە جگە لە دەیان شیعری تری شیرکۆ.. ئەگەر کارکردن نەبن لەناو میژو و کەلتووری کوردیدا ئیتر دەبیٚ گەرانەوە چی بیت؟ ئەنوەر قادر داستانی ئەڤینی سیوەخانی نووسیووە کە سەرچاوەکەی داستانی محەمەدو سیویٚیە، لەتیف هەلمەت لە قەسیدەی (نالی دەگەریتەوە)دا گەراوەتەوە بۆ میژووی کوردو ئەفسانەی گەرانەوە بنیاد دەنیت، ئەحمەدی مەلا لە قەسیدەی (خۆلستان دا)

بەرجەستەی شکستی میرنشینی بابان دەکات و وینەیەکی بەرجەستەی ئـەو تراژیدیایـە پیشکەش دەکات بـە مەبەسـتی وەبیرهینانـەوەی مەترسـیەکانی شکسـت. جـاریکی دی ئەنوەر قادر لە شیعری (بـۆ مـەولانادا) بەرجەسـتەی نـاکۆکی مـیرانی بابـان و پەرۆشـی مەولانا خالید بۆ زیدی خۆی لە سایەی ئەو ناکۆکیەدا نیشان دەدات، کـەریم دەشـتی لـە قەسیدەی (راهیبەکانی وەهمدا) دەگەریتەوە بۆ ناو پەیامی ئایینی زەردەشتی و لـەویرا لە رەگەزەکان و پایەکانی یەکبوون و یـەکیتی کـورد دەگـەریت و دەیـەویت لـە سـنووری گوتـاری ئـایینیدا رەگەزەکانی گوتـاری نەتـەوەیی کـورد بدۆزیتـەوە. رەفیـق سـابیر لـە قەسیدەی وەرزە بەردینەداو لە چرکەساتی شکستی راپەرین و بزوتنــەوەی کوردایـەتیدا دەگەریتەوە بۆ میژووی فەتح و پرۆسەی فەتح و ئـەنفال پیکەوە دەبەسـتیت.. لەگـەڵ چەندین نموونەی تر کە سەرجەم ئیحایان لـە کەلـەپور و میـژو و ئەفسانەو فانتازیـای کوردیەوە وەرگرتووە.

شیعری نـوێی کوردی لەبەرئـەوەی بـە شـیوەیەکی لەبـەرچاو لـە سـنووری بەرهـەم هینـانی گوتـاری مانـەوەدا بـووە، پیویستی بـەوە هەیـە کـە بـۆ بنیادنـانی ئــەو گوتــارە بگەریتـەوە بـۆ ئیشـکردن لـە سـنووری سروشـت و میـژو و یـادەوەری کوردیـدا. بـە پیچەوانەی شیعری کلاسیکی کوردیـەوە کـە زیـاتر لـە سـنووری گوتـاری ئـایینیدا کـاری کـردووەو شـاعیرانی کلاسـیکی کوردیـش بـە شـیوەیەکی لەبـەرچاو پەیوەسـت بـوون بـە فیکری دینی ئیسلامەوە، لە سنووری ئەو فیکرەشـدا تاکـە گوتـاریکی بالادەسـت گوتـاری کۆزمۆپۆلتی ئیسلام بووەو هیچ تایبەتمەندیەکی نەتەوەیی بوونـی نـەبووە، خـۆ ئەگـەر لە دەرەوەی گوتاری دینی رەگەزی گوتاری تر ئامادەبوونی هەبووبیت ئەوا لـە ئاسـتیکی نادیار و کپ کراودا بووە، مەگەر گوتاری سیکس تـا ئەندازەیـەك دەرکـەوتبیت. ئـەویش لـە سـنووری دەلالات دا. کەواتــە بــە ئاشـکرا دەردەکـەویت ئــەوەندەی شـیعری نــوێ پەیوەستە بە کەلەپور و میژوو و ئەفسـانەی کوردییـەوە، شیعری کلاسـیك و رۆمانسـی کوردی ئەوەندە پەیوەست نەبووە بەو بوارانەوە.

کـاك رەوف دەلیت: نـەك هـەر ئەمـەش بـە تـەنیا بـەلکو سـامانی بـە پیـت و فـەری موکریانیش وەك پیویست تاووتوێ نەکراوە، واتە بەرهەمە نـەوازەکانی هیمـن و هـەژار

و بـەيتى موكريـان و توحفـەى موزەفەريـەو فەرهەنگەكـەى زەبيحى.. هتـد كـەچى لـە بارتەقاى ئەمەدا شاعيرە نويكان هەوليان داوە هۆنراوەى نوێى كوردى موتوربەكەن بە سامانى بە برشتى شاعيرە گەورەكانى وەك نيرۆداو نـازم حيكمـەت و ئـاراگۆن و شـاعيرە فەلەستينيەكان و سوهراب و فروخ و شاملۆو ماغوت.. هتد واتە دەست بـەرداربوون لـە رەگى ژيان بەخشى خۆمان..)

وەك پيشتر ئاماژەمان بۆ كرد و دەشتوانين دەيـان نموونـەى زينـدوو بهينينـەوە كـە چۆن شـيعرى نـوێى كوردى ميـژوو، يـادەوەرى و ئـەفسانەو فانتازيـاى كـوردى كردۆتـە پايـەى خـۆى بـە پيچەوانـەى شـيعرى كلاسـيكى كوردييـەوە كـە كـەمتر سـوودى لـەو رەگەزانە وەرگرتووە كەچى نووسەر پێى وايـە شـاعيرانى نـوێ سـووديان لـە كەلـەپورى موكريان وەرنەگرتووە، ئەم تيروانينـە تەسكە بـۆ جياكردنـەوەى بەشـيكى ديـاريكراوى كوردسـتان لــە بەشــەكانى تـرى مانـاى تينەگەيشـتنە لـەو راسـتيەى كـە كـەلتوور و كەلەپورى نەتەوەيەك ناشيت بە پيى ناوچـەكان دابـەش بكريـت، خـۆ ئەگـەر نووسـەر پـێى وابيـت ئـەو ناوچەيـە خـاوەنى كەلـەپوريكى دەولەمــەندە، ديسـان ئــەوەمان بـۆ دەردەكەويت كە نووسەر بێئاگايە لە سەرچاوەى دەولەمەندى كەلەپورى كوردى لەهـەر ناوچەو هەريميكى ئەم كوردستانە كە تۆ دەست نيشانى بكەيت، يان دەشيت نووسـەر لە پيناوى مەبەستيكى تايبەتى خۆيدا تەنيا ئاماژە بۆ ئەو ناوچەيە بكات.

ديسان ئەوە تيروانينيكى ناتەواوە كە تۆ بتەويت ئاستى داهينانى شيعرى قۆنـاغيك بــەوە بپيويـت كـە تـا چـەندێ كـەلكى لـە كەلـەپورى ناوچەيـەكى ديـارى ميللـــەت وەرگرتبيـت، هــەروەك كـاك رەوف تووشـى هەلەيـەكى لەبـەرچاو بــووە لــە نيــوان ناونيشانەكەى و ئەو ناوچەيەى كە بـۆ بـەپيتى كەلـەپور ديـارى كـردووە، چونكـە ئـەو باسى باشوورى كوردستان دەكات و لەو ئاقارەشـدا باشـوور لاى ئـەو لـە كفريـەوە دەست پيدەكات و لەمبەرى پردى ديگەلەوە كۆتايى ديت. تەنانەت ناگاتە سنوورى پشدەر و لە ميـژووى شـيعرى سـالانى حـەفتاكان و هەشـتاكان و نـەوەدەكانيش دا نـاوى شـاعيريكى ديـارى وەكـو رەفيـق سـابير لـەو دەڤـەرەدا نـاهينيت كـە هـەر هيـچ نـەبيت مـادەم باسـى كەلـەپورى موكـرى دەكـات دەبـوو بيزانيايـە لـە باشـوورى كوردسـتاندا رەفيـق سـابير لـە

روانگەی روانین بۆ زەمینەی جوگرافییەوە (ئەگەرچی من ئەوە بە راست نازانم) لە شاعیرانی تری باشوور زیاتر نزیکی لەگەڵ موکریان دا هەیە. هەر لیرەشەوە دەردەکەویت کە لە پشتی ئەو دیرانەوە سەبارەت بە کەلەپوری موکریان ئامانجیکی تر ئامادەبوونی هەیە کە پەیوەندی بە شیعری نوێی کوردییەوە نیە، ئەگینا بەوجۆرە نەخشەیەکی وا ناتەواو و نا زانستیانەی بۆ شیعری نوێی کوردی نەدەکیشا.

لە هەمووی سەیرتر ئەوەیە کە دەبێ شاعیر لە چ روانگەیەکەوە تاووتویی بەرهەمەکانی هەژار و هیمن و فەرهەنگەکەی زەبیحی بکات، تۆ بلێی لە کاتی نووسینی شیعری نوێدا شاعیر پیویستی بەوە بیت بگەریتەوە بۆ فەرهەنگەکەی زەبیحی؟ خۆ ئەگەر شاعیر پیویستیشی بەوە بیت کە بگەریتەوە بۆ فەرهەنگ کە ئەوە کاریکی نەشیاوە، بۆ دەبێ هەر بگەریتەوە بۆ فەرهەنگەکەی زەبیحی؟ ئەی بۆچی نەگەریتەوە بۆ فەرهەنگەکانی تری زمانی کوردی؟! ئەگەر لە روانگەی پرۆسەی بەرهەم هینانی شیعریەتەوە بروانینە ئەم بۆچوونەی کاک رەوف ئەوا بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەویت کە وەکو کار وەرگیران دەروانیتە بەرهەم هینانی شیعریەت، چ شاعیر و چ چیرۆکنووس بەهەر زمانیك بنووسن تەنیا ئەو ئاستەی زمان بەکاردەهینن کە خۆیان دەیزانن، نووسەریکی ناوداری وەکو جۆزیف کۆنراد کە بە رەگەز پۆلۆندیە کاتی یەکەم رۆمانی بە زمانی ئینگلیزی نووسی هەمووی چەند هەزار وشەیەکی ئینگلیزی دەزانی، بەڵام ئەو رۆمانە بە یەکیك لە رۆمانە دیارەکانی ئەدەبی ئینگلیزی دادەنریت، کەچی نووسەرەکەی ئیمە دوای ئەو هەموو تیزە نوێیانەی لە بارەی بەرهەم هینانی شیعریەتەوە بەرهەم هینراون و دوای ئاخاوتنی جدی لەسەر پەیوەندی نیوان زمان و فیکر، زمان و مانا، دال و مەدلول. کەچی تازە داوا لە شاعیر دەکات سوود لە فەرهەنگەکەی زەبیحی وەربگرن. لە رەخنەی نوێدا فەرهەنگ ناتوانیت یارمەتی رەخنەگریش بدات بۆ دەست نیشانکردنی مانای وشەکان، چونکە لە رەخنەی نوێدا دەبێ هەولی دۆزینەوەی زمانی ئەودیوی دەق بدریت، دەبێ هەولی ئاشکراکردنی نەگوتراوەکان بدریت.. کەچی کاك رەوف دەیەویت شیعری نوێ بە پشت بەستن بە فەرهەنگەکەی زەبیحی بنووسریت.

نووسەر دەڵیت: شاعیرە نویکان هەولیان داوە شیعری نوێی کوردی موتوربە بکەن بە سامانی بە برشتی شاعیرانی (بیگانە) واتە دەست بەرداربوون لە رەگی ژیان بەخشی خۆمان). بیگومان بەشی یەکەمی ئەو قسەیە ئاخاوتنی زۆر هەڵدەگریت، ئایا ئەو شاعیرانە کین کە ئەو هەولەیان داوە؟ ئایا ئاستی ئەو موتوربەکردنە چیەو کامەیە؟ ئایا وشەی موتوربەکردن چ مانایەکی هەیە لە شیعردا؟ ئایا بەکارهینانی ئەو وشەیە بەڵگەی مانەوە نیە لە سنووری بەکارهینانی زمانی کشتوکالیدا لە کاتیکدا ئەو وشەیە مانایەك بۆ کردەی کەلك وەرگرتن لە ئەزموونی شیعری گەلانی تر هەڵناگریت. جگە لەوە ئەو شاعیرانەی کە نووسەر ناوی هیناون دەشێ لە روانگەی ئەدەبی بەراوردکارییەوە پەیوەندی شیعری نوێی کوردی بەوانەوە دەست نیشان بکریت، بەڵام بەو قسە سەرپێییەی کاك رەوف ناکریت بروای پێ بکریت بەلکو لە ئەنجامی لیکۆلینەوەدا رای وا دەردەبرریت.

نووسەر پێی وایە شاعیرانی نوێی کورد دەست بەرداری رەگی ژیان بەخشی خۆمان بوون. ئەگەر مەبەست لە رەگی ژیان بەخش میژوو، ئەفسانەو فانتازیاو سیاسەت و رۆحی نەتەوایەتی کوردی و سروشتی کوردستان و رەمز و هیماو پالەوانی کوردی بیت ئەوا ئەو قسەیەی نووسەر بە هیچ شیوەیەك ناسەلینریت، چونکە بە شیوەیەکی گشتی گوتاریکی بالادەست لە شیعری نوێی کوردیدا بەرهەم هاتووە کە ئەویش گوتاری مانەوەی کوردە. شیعری نوێی کوردی بەسوود وەرگرتن لە سەرچاوە نەتەوەیی و نیشتمانی و میژووییەکانی کورد ئەو گوتارەی بەرهەم هیناوە ئایا دەشێ گوتاری مانەوەی کورد کە گوتاریکی نەتەوەییە بریتی بیت لە دەست بەرداربوونی رەگی ژیان بەخشی ئیمە؟! یان ئەو قسەیەی نووسەر ئەوە دەسەلمینیت کە ئەو زۆر بێئاگایە لە شیعری نوێی کوردی و نە رەگەزەکانی بەرهەم هینانی دەناسیت نە دەزانیت چەمکی گوتار چی دەگەیەنیت و نە ئاگاداری ئەو تویژینەوە جدیانەیە کە نەوەی نوێ لە دە سالی رابردوودا سەبارەت بە شیعری نوێی کوردی و گوتارەکانی ئەدەبی کوردی و بنیادی شیعری کوردی کردوویانە.

بیگومان باسەکەی کاك رەوف لە نۆزدە خال پیکهاتووە من تا ئیرە ئاخاوتنی حەوت خالی یەکەمم کردووەو ئەگەر قسە لەسەر باقی خالەکانی تریش بکەم ئەوا دەبێ کتیبیکی گەورە لەسەر بەشی هەرە زۆری ئەو دەربرینە نازانستی و بێ بنەمایانە بنووسم کە من بەش بە حالی خۆم کاتێ ئەو وتارەم خویندنەوە خەم دایگرتم بۆ باری رۆشنبیری کوردی لە کاتیکدا کەسانیك زیاتر لە چارەکە سەدەیەکە بەناو خەریکی لیکۆلینەوەی ئەدەبین لای ئیمە کەچی جگە لەو بۆچوونە لاواز و ناتەواو و نازانستیانەی کە لە پرۆگرامی خویندنی ئەدەبی عەرەبی قۆناغی ئامادەییەکاندا هاتووە و گواستراویشەتەوە بۆ نیو پرۆگرامی خویندنی کوردی ناتوانن شتیکی زیاتر بلین.

حەزدەکەم ئاماژە بۆ دەربرینیکی سواوی بێمانا لەم نووسینەی کاك رەوف و چەند نووسینیکی تریشیدا بکەم کە دەلیت (چەپکی گول و چەپکێ نیرگز- مەرگتان نەبینم هەرگیز). پیم وایە تەنیا سەرنجدان لەم دیرە بەسە بۆ ئەوەی کە بزانین ئاستی تیگەیشتنی نووسەرەکەی لە چەمکی رۆشنبیری بە گشتی لە چ ئاستیکدایە.

سەرچاوەكان:

1-Vernan. A short History of Literary Criticism. P. 2.

٢-تیرۆژەكان- چەند لیكۆلینەوەیەك لەسەر شیعری شیركۆ بیكەس- سلیمانی ١٩٩٩.

٣-عەتا قەرەداخی- گۆران و گەران بە دوای یەقیندا- سلیمانی ١٩٩٩.

4-Lynn Altenberned and Leslie L. Lewis. A Hand book for Studying Poetry. London-1963- P. 49.

5-Ibid- P. 50.

٦-پاشكۆی ئەدەب و هونەری كوردستانی نوێ حوزەیرانی ٢٠٠٠

7-The Norten Anthology of English Literature. The Major Authors. Part II, Sixth Edition. P. Bo4.

٨-بۆ ئەو مەبەستە كتیبی دەستنووسی گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی لە نووسینی مامۆستا عومەر مارف بەرزنجی كە پیشتر لەو بارەیەوە لیكۆلینەوەیەكی بلاوكردۆتەوە. هەروەها دكتۆر عەبدولا دەباغ لیكۆلینەوەیەكی بەراوردكاری لە نیوان گەشتی هەورامانی گۆران و ویرانە دێی ئۆلیڤەر گۆلد سمث دا بلاوكردۆتەوە.

٩٠-سامی مهدی- أفق الحداثه و حداثه النمط- دار الشؤون الثقافه- ١٩٨٨- ص٨٢.

١٠-هەمان سەرچاوە- ل ٣١.

١١-ادونیس – زمن الشعر- ص ١٧.

١٢-عەتا قەرەداخی- وەهمی تازەگەری و- گۆڤاری ئیستا ژمارە (٧).

ناوەرۆك:

-پیشەکی	٣-٦
١-بە ئایین کردنی سروشت لە شیعری (دیمەنیکی بەهار)ی گۆران دا.	٧-٢٢
٢-رەگەزەکانی بەرهەم هینانی شیعر و یۆتۆپیای رزگاربوون لای حەسیب قەرەداخی.	٢٣-٤٨
٣-لە ئەزموونی مانەوەوە بۆ ئەزموونی شکست لە قەسیدەی (پەریزادەو گوڵەکەی دوژمنی) شیرکۆ بیکەس دا.	٤٩-٨٨
٤-رەهەندی گۆران لە شیعری (ماك)ی شیرکۆ بیکەس دا.	٨٩-١٠٠
٥-پرۆژەی خویندنەوەی ئەوانی تر لە نیوان بنیادنان و شکستدا لە قەسیدەی (رەنگدان)ی شیرکۆ بیکەس دا.	١٠١-١٤٢
٦-ونبوونی پرۆژەی گۆرانکاری لە شیعری(چیمان گۆری) لەتیف هەلمەت دا.	١٤٣-١٥٢
٧-(لەویٚ لە خۆرگیرانی کۆلانەکە)ی رەفیق سابیردا..	١٥٣-١٧٢
٨-گەران بە دوای بوون دا لە(وردە گەلا)ی کەریم دەشتیدا.	١٧٣-١٨٤
٩-پرۆژەی خۆسەلماندن و گەیشتنی ساتەوەختی تیرامان لە شیعری لوتکەی کەریم دەشتیدا.	١٨٥-٢٠٢
١٠-پیس بوونی رۆح لە شیعری (فەرمووودەکانی پیش مردن)ی جەمال غەمباردا.	٢٠٣-٢١٦
١١-پارانەوە لە ئاو لە نیوان تیپەراندن و گەرانەوەدا لای جەمال غەمبار.	٢١٧-٢٢٨
١٢-فۆرلەمە نەبوونی گوتاری فیمینیزم لای کەژاڵ ئەحمەد.	٢٢٩-٢٤٠
١٣-ئەدەبی کوردی و گوتاری نەتەوەیی.	٢٤١-٢٥٤
١٤-بە دوای شیعردا لە نیوانوەهمی تازەگەری و واقیعیەتی تەقلیدا	٢٥٥-٢٨٤
١٥-ئایا ئەحمەدی خانی فەیلەسوف و بیریار بووە.	٢٨٥-٢٩٨
١٦-چۆن لە رەهەندەکانی شیعری نویی کوردی دەدویین؟	٢٩٩-٣٤٤

بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر:

١-گوتاری نەتەوەیی کوردی-هیلسنکی- ١٩٩٥.

٢-ستراتیژو کەسیتی نەتەوەیی کورد- سلیمانی- ١٩٩٨.

٣-چەمکی دەولەت و بزوینەری میژوو لە کۆمەلگای کوردیدا- سلیمانی- ١٩٩٩.

٤-گۆران و گەران بە دوای یەڤیندا- سلیمانی- ١٩٩٩.

٥-پەرەسەندنی دانیشتوانی لیوای سلیمانی- وەرگیران لە ئینگلیزییەوە- ٢٠٠٠.

٦-کاریگەری کەلتوری ئەوان لەسەر کورد- سلیمانی- ٢٠٠١.

٧-پەرەسەندنی ناسروشتی کۆمەلگای کوردی- سلیمانی- ٢٠٠١.

٨-ریبازەکانی رەخنەی ئەدەبی- وەرگیران لە ئینگلیزییەوە- سلیمانی- ٢٠٠١.

٩-گەران بە دوای ناسنامەدا- سلیمانی- ٢٠٠١.